

PLUUSTERGOLD

Halfjaarlijks tijdschrift van de Historische Vereniging
Hoogezand - Sappemeer e.o.

Hotel Restaurant Faber

Meint Veningastraat 123
9601 KE Hoogezand
Tel.: 0598-39 33 36

Het adres voor:

- * Vergaderingen
- * Lunches, diners
- * Koude/warme buffetten
- * Recepties, bruiloften
- * Reünies, feesten

Tevens:

- * Kegelbanen
- * Partybar
- * Cateringservice

Colofon

Pluustergoud is een uitgave van de “Historische Vereniging Hoogezand - Sappemeer e.o.” en verschijnt tweemaal per jaar. Voor inlichtingen over de vereniging: secretariaat”Historische Vereniging Hoogezand - Sappemeer e.o.”

W.A.H.Rozema, Noordersingel 24, 9601 CJ Hoogezand. Tel. 0651434939.

Email: www.historischevereniging-hs.nl

Website:

www.historische-vereniging-hs.nl

Opgave lidmaatschap:

Via secretariaat, 20 euro per jaar

Bankrekening:

NL42INGB0007453326

De HVHS e.o. is een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI), alsmede een Culturele ANBI (dossiernummer 92 837)

Redactie: Daan Hulsebos, Melle Vos

Redactieadres: D.Hulsebos

Burg. Tuinstraat 7, 9602 CZ Hoogezand
email: danielhulsebos@hetnet.nl

Ontwerp en lay out:

Jan Pekelder

Losse nummers: zolang de voorraad strekt via het secretariaat, 6,50 euro per stuk, exclusief portokosten

Copyright: Historische Vereniging Hoogezand - Sappemeer e.o. Overname van (gedeelten van) artikelen en/of afbeeldingen is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Druk: Afer Druk & Print Winschoten

Inhoud

Van het bestuur	pag. 4
Van de redactie	pag. 5
I.M. Roelf Ballema	pag. 6
Van schrijfvlak naar beeldvlak	pag. 7
Oorlogsboek Roelf Maatjes	pag. 14
Brandweer H.S. (2)	pag. 15
Ploegschilder op “Hommes”	pag. 18
Mijn jeugd in Foxholsterbosch	pag. 21
Mijn schoolfoto (4)	pag. 25
Bruggen en draaien over het Kieldiep	pag. 26
Twee markante dorpsfiguren	pag. 30
Dammen H.S. (2)	pag. 35
Reinders Anjenette	pag. 40
Conservering industrieel monument	pag. 43
Zelfde plaats ..... (40)	pag. 44
De Veenkoloniën	pag. 46
Van Stootshorn naar Amerika	pag. 54
Schaatspret in Sappemeer Oost	pag. 55

VAN HET BESTUUR

Waar gaat t hin?

12 november 2021. Vanavond geven demissionair premier Rutte en minister De Jonge hun zoveelste Coronapersconferentie. Ruim een jaar geleden leefde ik al in de veronderstelling dat we in maart dit jaar de Coronapandemie wel achter ons zouden hebben... Helaas, dat is niet het geval en het eind lijkt, ondanks massale vaccinaties ook nog niet in zicht. Genoeg voor dit moment over dat virus, het gaat er al (te) veel over in de media.

Voor u ligt Pluustergoud nummer 52. Onze redacteuren Daan Hulsebos en Melle Vos, hebben met hulp van anderen weer een mooi exemplaar weten samen te stellen. Daar zijn we trots op en blij mee in deze tijd van beperkingen. We zijn als bestuur slechts enkele keren kort bijeen geweest met name om Pluustergoud nummers 50 en 51 verzendklaar te maken. Daarnaast hebben we plannen gesmeed om, zodra dat zou kunnen, de draad van het verenigingsleven weer op te pakken. We moeten, net als onze leden dus nog even geduld oefenen. Helaas.

Elders in deze Pluustergoud leest u een "In memoriam" n.a.v. het recentelijk overlijden van onze zeer gewaardeerde penningmeester Roelf Ballema. Hij gaf al eerder aan, wegens gezondheidsproblemen met ingang van 2022 te willen stoppen met zijn activiteiten voor onze vereniging. Maar gelukkig heeft hij nog enkele maanden zijn financieel werk voor ons vervolgd. We zijn Roelf veel dank verschuldigd en we zullen nu helaas moeten omzien naar een opvolger.

Op acht september j.l. verscheen in de H-S-Krant aflevering 140, de allerlaatste, van onze historische rubriek 'Vroeger en Nu'. Begonnen op woensdag de vierde mei 2016, namen onze redacteuren Janneke Hessing-Alberts en Wim A.H. Rozema hun trouwe lezers, iedere 2 weken mee langs interessante plekken in de voormalige gemeente Hoogezand - Sappemeer. Ze brachten telkens grote en kleine veranderingen met hun camera's in beeld, voorzien van kleine geschiedkundige wetenswaardigheden. De vele positieve reacties op deze rubriek waren een stimulans om ruim 5 jaren aan dit project te werken. Plannen om van al het verzamelde materiaal een mooi boekwerk te maken zijn ver gevorderd.

Doorgaans blik ik op deze plek terug op enkele hoogtepunten van onze vereniging. In dat verband kan ik u melden dat onze website geheel vernieuwd is en actueel gemaakt. Een bezoekje zeker waard! Let op : de website heeft een nieuwe naam : historischevereniging-hs.nl

Echter gezien bovenstaande valt er momenteel weinig actueels te melden. Ik kan u in ieder geval mede delen dat er reeds wordt nagedacht en gewerkt aan de inhoud van de volgende Pluustergoud. Het bindmiddel van onze club. Hopelijk kunnen wij elkaar over niet al te lange tijd weer eens ontmoeten. Het wordt de hoogste tijd dat wij weer aan reguliere zaken als: de excursie, de lezing, de Nijjoarsveziende enz. kunnen deelnemen. Of en wanneer dat er weer van komt, kan ik u niet zeggen. De Groningse kop boven dit stukje zegt het immer al: Waar gaat het heen? We zullen het zien de komende tijd.

Ik wens u veel leesplezier en inspiratie met Pluustergoud nummer 52 en prettige feestdagen voor zover mogelijk vanwege de corona. Ik dank, namens het bestuur, iedereen die bij de totstandkoming van dit nummer betrokken was.

Okkie Smit, voorzitter.

VAN DE REDACTIE

Voor u ligt nummer 52 van Pluustergoud waarin weer verschillende gevarieerde bijdragen zijn opgenomen.

Naast de vaste rubriek Zelfde plaats, andere foto van Gerrit Stuit en Mijn schoolfoto treft u in dit nummer aan het tweede deel van de geschiedenis van de beroemde Brinta-damtoernooien in de 60'er en 70'er jaren van de vorige eeuw van de hand van Siep Buurke en eveneens het tweede deel van de geschiedenis van de brandweer van Hoogezand-Sappemeer van Wim Schuitema.

Wim Rozema doet verslag van een bijeenkomst in het Multi Functioneel Centrum te Foxhol op 10 juli 2021, waarbij het oorlogsdagboek van Roelf Maatjes werd gepresenteerd en uitgereikt. Inmiddels hebt u als lid van onze vereniging het oorlogsdagboek ook mogen ontvangen.

Ook doet Wim Rozema verslag van de 6e Jaap Westerdiep Lezing op 10 november 2021 in het Kielzog met als onderwerp "Van Stootshorn naar Amerika" door Nick Kieft. Van de hand van Wim Rozema is ook het artikel over de IJsbaan van Sappemeer.

Joop van Roekel leverde de geschiedenis van de prentbriefkaart aan terwijl Gerrit Stuit een overzicht en beschrijving geeft van alle draaien en bruggen over het Kieldiep. Samen met Frits Timans haalt Gerrit Stuit herinneringen op, betreffende twee markante dorpsfiguren, Lode Bok en Jan Neuze. Verschillende anekdotes komen voorbij.

Via ons lid Richard Bodewes kwamen we in het bezit van een artikel van de hand van zijn oom, Johan Bodewes, die over zijn jeugd in het Foxholsterbosch schrijft en Gerhard Jansema beschrijft de geschiedenis van een Ploegschilder die ook verbonden was aan het Instituut Hommes te Hoogezand.

Van Kees Kuiken ontvingen we een verhaal over Anjenette Reinders, oftewel de weduwe Joustra. Het artikel is aangevuld met informatie van ons lid Mariëtte Kolff-Reinders.

Verder ontvingen we van ons lid Kees Wolthuis uit Oegstgeest een lezing die zijn vader, de heer Gerrit Gijsbert Wolthuis rond 1950 heeft gehouden voor leden van de IOOF, met als onderwerp het ontstaan van de Veenkoloniën. De tekst is integraal overgenomen, aangevuld met afbeeldingen uit ons archief.

Tenslotte een oproep van het bestuur richting de gemeente Midden-Groningen betreffende conservering industrieel monument "Van Calcar".

Kortom een veelheid van gevarieerde artikelen en de redactie wenst u dan ook weer veel leesplezier en fijne feestdagen, voor zover het mogelijk is.

In Memoriam Roelf Ballema

28-10-1944 22-11-2021

In de ochtend van maandag 22 november gaat de telefoon. Roelf Ballema, onze penningmeester, is in het weekend met spoed naar het ziekenhuis gebracht en die maandagochtend overleden. Roelf was, zo bleek bij eerder geneeskundig onderzoek, ongeneeslijk ziek. Hij had aangegeven om per 1 januari 2022 te gaan stoppen met zijn activiteiten voor onze vereniging en zijn penningmeesterschap over te dragen aan een opvolger. Zover mocht het niet komen ... Roelf was, na zijn pensionering bij Avebe, sinds maart 2010, penningmeester van onze vereniging. Een functie, die hij met grote nauwkeurigheid bekleedde. Eerst nog met acceptgiro's en bankoverschrijvingen, maar gaandeweg digitaal. Samen met Roelf maakten

we onze ledenadministratie digitaal. Naast de ledenadministratie verzorgde Roelf ook de financiële afwikkeling van subsidies en die van de verkoop van de vele boekwerken, die wij de laatste jaren publiceerden. Wij verliezen in Roelf een aimabel, bescheiden, sportief en sociaal-maatschappelijk betrokken bestuurder en vriend.

Onze gedachten zijn bij Janneke, de kinderen en kleinkinderen.

Moge Roelf rusten in Vrede!

Bestuur en Redactie
Pluustergoud,
Okkie Smit, Janny Tulp,
Janneke Hessing-Alberts, Nel
Lenting, Wim A.H. Rozema,
Daan Hulsebos, Melle Vos.

Van schrijfvlak naar beeldvlak,

de eerste twintig jaar (1890-1910) van de prentbriefkaart in Hoogezandse en Sappemeerse beelden

Joop van Roekel

Oude afbeeldingen van Hoogezand of Sappemeer zijn schaars; getekende en geschilderde gezichten van voor 1900 zeldzaam en gefotografeerde verbeeldingen weinig voorkomend. Er is echter een bron die voor 1900 weinig voorkomt, maar na 1900 een grote vlucht neemt en dat is de ansichtkaart.

Voorzijde briefkaart, afzender Boon & Mulder, gestempeld 1886, coll. auteur

Hoewel het een weinig gebruikte bron is, vertelt een ansichtkaart een heel verhaal, een verslag van een inmiddels uitgestorven situatie. Meestal is het een overzichtsaafbeelding van een weg, kanaal, brug, landschap of dorpsgezicht.

In dit artikel wil ik allereerst een korte uitleg geven over de geschiedenis van de ansichtkaart, vervolgens richt ik mijn aandacht op de opvolging van de verschillende types ansichtkaarten aan de hand van voorbeelden van prentbriefkaarten uit Hoogezand of Sappemeer. Hierbij zullen Hoogezand en Sappemeer opgevat worden als een plaats. Alle plaatsen die behoren tot de oude gemeente Hoogezand/Sappemeer

reken ik eveneens tot Hoogezand of Sappemeer.

Het woord Ansichtkaart

De prentbriefkaart heet in de volksmond ook wel ansichtkaart en is in feite een letterlijke vertaling van het Duitse woord Ansichtskarte. Daarmee is het een germanisme maar wel een woord dat inmiddels al meer dan een eeuw ingang gevonden heeft in het Nederlandse taalgebruik en daarom geworden is tot een 'goed' en 'echt' Nederlands woord.

Eind 19e eeuw was men zich wel bewust van dit probleem en daarom schreef het blad Lente een prijsvraag uit met de vraag om een Nederlands woord in plaats van Ansichtskarte. Verschillende voorstellen kwamen er binnen bij de krant en de jury gaf de

voorkeur aan de uitdrukking postprent. Daarmee legde ze woorden als postplaat, plaatkaart, sierkaart, kunstkaart, beeldkaart, prentkaart, sierbriefkaart, prentbriefkaart, beeldbriefkaart, afbeeldingskaart en plaatbriefkaart naast zich neer. Het woord postprent heeft geen indruk gemaakt op de algemene meningsvorming, want dit woord verdween in het archief.

Het woord postprent werd nog in periode 1899-1903 enkele malen in de krant gebruikt maar uiteindelijk toch verdrongen door de prentbriefkaart. Vanaf 1901 begon de uitdrukking prentbriefkaart aan een onstuitbare opmars. Tegenwoordig wordt de term prentbriefkaart nog steeds gebruikt voor een kaart met ruimte voor tekst

en adres aan de achterkant en een afbeelding aan de voorzijde.

Briefkaart

De 19e eeuw vormde de opmaat van de globalisering van deze tijd. In de beide voorgaande eeuwen woonden mensen veelal hun gehele leven op een plek. Door de industrialisatie kwam er omstreeks 1850 een trek op gang van het platteland naar de stad. Mensen lieten familie achter om hun (brood)heil in de stad te zoeken. Het contact met de achtergebleven familie beperkte zich tot een enkel bezoek met feestdagen of een geschreven bericht.

De behoefte aan informatie over het wel en wee van de achterblijvers bleef en nam zelfs toe. Een brief vond men doorgaans te lang maar een kort bericht paste beter en het is niet toevallig dat dit het eerst in landen met een groot oppervlak geschiedde, zoals Duitsland en Oostenrijk. Daartoe paste een kaartje met daarop ruimte voor een kort bericht aan zowel de voor- als achterzijde. Zo ontstond de briefkaart. Dit medium nam een grote vlucht en werd zowel ingezet voor privé- als zakelijk gebruik.

In Nederland kwamen de eerste kaarten in 1871 op de briefmarkt. De voorzijde was voorgedrukt met de zegel van 2 ½ cent (afb. 1) rechts maar de achterkant geheel blanco. Al spoedig voorzag de firma de kaart van een stempel van de onderneming. Op deze kaart heeft de afzender, Boon & Mulder, de firmanaam met een stempel op de achterkant aangebracht. Later namen voorgedrukte adresseringen de rol van het stempel

over. De briefkaart zelf is thans nage-
noeg uit het postverkeer verdwenen.

Formaat

Rond 1871 stelde de internationale
postwereld een uniform briefkaart-
formaat vast en men kwam uit op
9x14 cm. Deze standaard bleef heel
lang bestaan. De afschaffing van de
monopoliepositie van de Posterijen in
1892 in Nederland bracht daar geen
verandering in.

Rond 1900 verkenden uitgeverijen de
markt ten aanzien van een ander for-
maat. Kaarten die twee (9x28) of drie
(9x42) keer zo groot waren, werden
in omloop gebracht. Ook kwam er
een verticale versie (14x18 cm) op de
markt. Dit sloeg niet aan en na 1905
stopten de kaartproducenten met deze
kaartvorm.

In de periode 1900-1914 gingen
uitgeverijen er toe over reliëf in de
kaart aan te brengen. Zo ontstonden
er luxe kaarten als reliëfkaarten,
leporello's (harmonicaboek) en draai-
schijfkaarten.

Door de verregaande ontwikkeling
ten aanzien van sneller en goedko-
per produceren veranderde men het
postformaat vanaf ongeveer 1960 in
10,5x15 cm; niet toevallig a6 for-
maat. Toch bleef de oude maat nog
enkele jaren bestaan. Tot circa 1975
vond die vooral toepassing voor
zwart-wit fotoglanskaarten.

Tekst

Na de vrijgave van de monopoliepo-
sitie van de Posterijen kon de brief-
kaart vanaf 1892 bewerkt worden.
Binnen de 9x14 cm grenzen gingen
uitgeverijen op zoek naar nieuwe
wegen en hier en daar zocht men de
grenzen op. Een afbeelding aan de
voorzijde werd toegelaten en zo werd
het schrijfgedeelte voor de afzender
zeer ingeperkt. Het was de eerste
jaren schipperen tussen een mooie
voorstelling en de boodschap. Soms
kon een schrijver zich niet inhouden
en schreef een heel epistel (afb. 3).

Oosterhooghout, ansichtkaart, gedateerd 1902, Groninger Archieven inv. nr. 1986_15221

Zijn tekst ging dan over de voor-
bedrukte voorstelling heen. Om dit
laatste zoveel te mogelijk te ontmoe-
digen diende de veelschrijver meer
portokosten te betalen (2 ½ cent), ter-

wijl iemand die het met slechts zijn
naam en hartelijke groeten afkon, 1
cent verschuldigd was.

Na 1905 waren deze problemen voor-
bij, want de tekst kreeg de helft van
de achterzijde toegewezen en ver-
dween zo van de voorkant.

Oudste ansichtkaart in provincie
Groningen

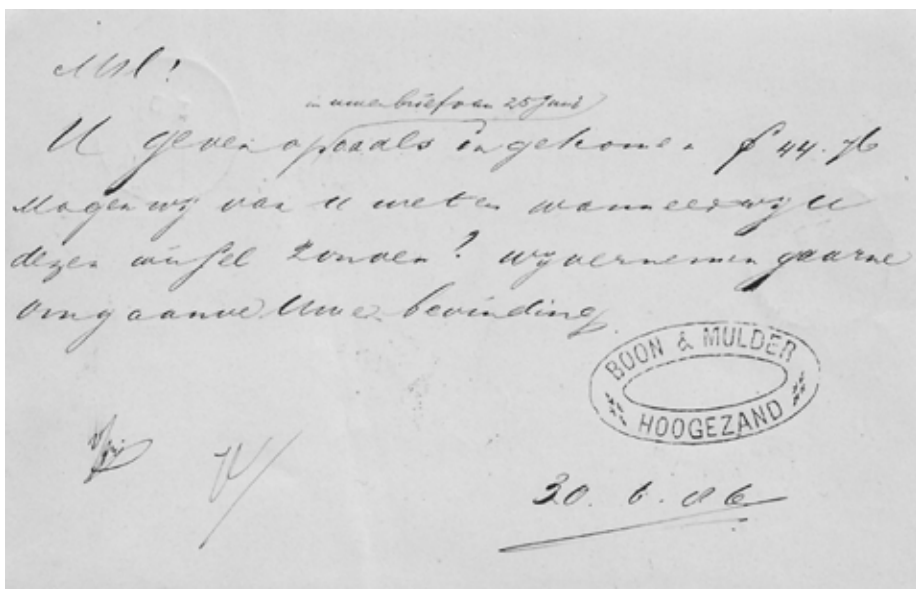
Waar de oudste tot nu toe bekende
Nederlandse kaart afkomstig is uit
Amsterdam van 22 mei 1892, kreeg
Winschoten deze eer toebedeeld
voor de provincie Groningen. Deze

is op 29 december 1892 gestempeld
Hier staan twee stadsaanzichten op
afgebeeld.

Lithografische ansichtkaart

Dit soort lithografische kaarten
waren in de beginperiode populair
(1892-1900) en bleven dat ook een
aantal jaren; meestal bevinden zich
de stadsgezichten linksboven. Er
bestaan drie soorten van dit type met
verschillen in de drukuitvoering van
de kaart. De oudste versie is sober
uitgevoerd in zwart. De volgende uit-
voering kreeg een tint groen, terwijl
de laatste editie in meerkleuren is
afgedrukt.

Van Sappemeer bestaat eveneens
zo'n kaart. Hij is gedrukt in zwart en
lijkt daarmee de oudste type afbeel-
ding van Hoogezand en Sappemeer.
Op de kaart zijn de Rijks Hogere
Burgerschool, de Borgerbrug en de
Bonthuiserbrug te zien.

Achterzijde briefkaart, afzender Boon & Mulder, gestempeld 1886, coll. auteur

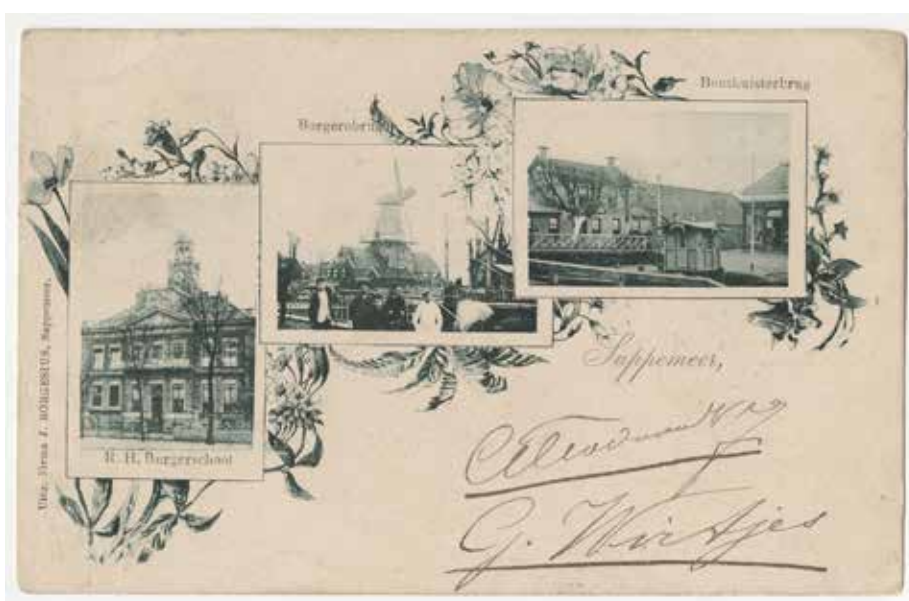

Amsterdam, Ansichtkaart, gestempeld 22 mei 1892, www.prentbriefkaarten.info/top-100.html

Winschoten, Ansichtkaart, gestempeld 29 december 1892, www.prentbriefkaarten.info/groningen.html

Sappemeer, Ansichtkaart, gestempeld 1902, Groninger Archieven inv. nr. 1986_26425

Alle drie verbeeldingen zijn netjes in bloemen verpakt. Van de andere types zijn tot nu toe geen voorbeelden bekend.

Vignetkaart

Rond 1895 bracht de uitgever het aantal afbeeldingen terug tot een. Deze afbeelding kwam in verschillende groottes over het gehele beeldvlak. Vaak liet men de linkerkant open voor berichten. Een kenmerk van deze ansicht is de witruimte aan alle kanten. Deze vorm wordt ook wel vignetkaart genoemd. Na 1901 daalde de geliefdheid van deze soort snel. De afbeelding is hier aan de linker beeldrand geplaatst. Op de foto gezet is een kijkje op onder meer het woonhuis van de familie Hora Siccama met daarnaast de Twentsche bank, de latere Christelijke Woningstichting Talma.

Ons huis, Hoogezand, Ansichtkaart, Archief Mid-den Groningen, Sac 204-619

Witte balkkaart

De vignetkaart kreeg de witte balkkaart als opvolger. De beeltenis nam bijna de gehele kaart in beslag. Slechts aan de onderkant of aan één zijkant was ruimte opengelaten voor tekst. De afbeelding kreeg steeds meer aandacht en het schrijffdeel kromp nog meer. Een grote witte balk bleef er voor de mededeling over. Dit duurde van circa 1897 tot grofweg 1905. Deze ontwikkeling ging

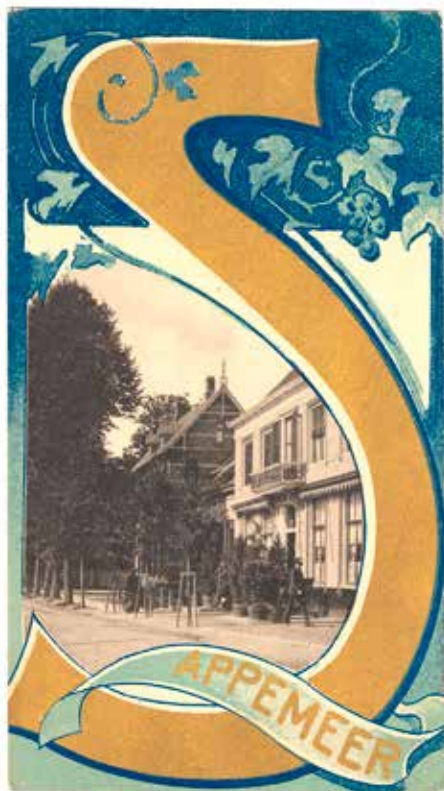

ook niet ongemerkt aan Hoogezand/Sappemeer voorbij. Deze kaart toont de rooms katholieke kerk in Sappemeer. Deze ansicht laat duidelijk zien dat er behoefte was aan meer ruimte om een boodschap achter te laten. Dit veranderde in 1905 voorgoed met de toewijzing van de helft van de achterkant van de kaart als schrijfgedeelte.

Blauwe maankaart

Gedurende een jaar of twee (1899-1900) kwamen blauwe maankaarten in zwang. Een stadsgezicht werd op blauw karton gedrukt en men voegde een maan toe. Zo kreeg de kijker de suggestie van een avondopname.

Ook van Hoogezand/Sappemeer bestaan enkele van zulke prentbriefkaarten. Illustratief is de ansichtkaart van het station van Hoogezand/Sappemeer. Weergegeven is hier het plein voor het station.

Sappemeer, ansichtkaart, Archief Midden Groningen, coll. Schildkamp 204-688

R.K. Kerk, groet uit Sappemeer, ansichtkaart, gestempeld 1901, Archief Midden Groningen inv. nr. D02040

Station Hoogezand/Sappemeer, ansichtkaart, ongestempeld, Groninger Archieven inv. nr. 1986_11819

De fotograaf heeft om het beeld te verlevendigen een aantal mensen en een hond nadrukkelijk op de voorgrond geplaatst. De maan staat bovenaan ongeveer in het midden van het beeld.

Van deze blauwe maankaarten bestond er vaak ook een met exact dezelfde beeltenis maar dan zonder de maan en de blauwe kleur.

Randversiering

Gedurende een jaar of vier (1900-1904) deed de randversiering opgang. Het midden van het beeldvlak was gereserveerd voor een stadsgezicht en de ruimte daaromheen werd getooid met bloem- en bladmotieven, vaak in kleur. Een fraai voorbeeld hiervan bezit het archief Midden-

Groningen . Verbeeld is de Hoofdstraat in Hoogezand met daaraan gelegen het latere hotel Faber. Een hoofdletter S doorsnijdt het beeld. De Jugendstil heeft duidelijk zijn entree gedaan. De vloeiende gebogen lijnen beheersen het beeldvlak met de S als blikvanger. Op een zeer kunstzinnige wijze heeft de kunstenaar een mooie kaart tot stand gebracht.

Fotokaart

Gedurende dertig jaar (1900-1930) genoot de fotokaart grote populariteit, vooral onder jongeren. Deze was goedkoop en vrijwel direct gereed. Onderwerp was meestal een persoon. Hoewel de fotokaart zeer populair was vanaf circa 1905, bestaan er maar weinig kaarten met plaats-

Groet uit Sappemeer, gezicht Jagerswijk, Ansichtkaart, Archief Midden Groningen inv. nr. HFC09126

Groet uit Hoogezand, Ansichtkaart, gestempeld 1905, Groninger Archieven 1986_11805

Groeten uit Hoogezand, Waterkruising Winschoterdiep/Kalkwijksterdiep, ongestempeld, Groninger Archieven inv. nr. 1986_11776

afbeeldingen, die in kleine oplages gemaakt werden. Bijschriften zijn in het negatief gekrast en de tekst komt vervolgens in wit op de voorkant. Soms zijn de onder- of bijschriften er met stempels op gezet. Van de locatie Jagerswijk bestaan verschillende afbeeldingen, waaronder een fotokaart. De sluis met de lange rechte vaart met de twee rijen bomen erachter vond men zeer fotogeniek.

Microscopkaarten

Een aparte categorie vormt de Groeten uit, Groet uit of zoals het soms ook op de kaart staat Groete uit. Het hoofdkenmerk van deze prentbriefkaarten zijn de vele plaats-afbeeldingen in klein formaat tegen een zwarte achtergrond en zo geplaatst dat drie, vier of vijf afbeeldingen een letter vormen uit het woord groete(n) uit. Het zijn fraaie kaarten, Jugendstil vormgegeven met fraaie soepele lijnen. In de zwarte achtergrond is aan de onderkant een ruimte in wit opengelaten voor een geschreven boodschap. Grofweg zijn deze prentbriefkaarten verstuurd in de periode rond 1910.

Een mooi voorbeeld hiervan is deze microscoopkaart van Hoogezand. Vijf verschillende afbeeldingen zijn regelmatig boven aan de kaart gerangschikt. Onderaan is een schrijfgedeelte opengelaten in de vorm van een witte boord. Zo heeft het beeld iets van een mens met een vierkant hoofd en twee medaillonafbeelding op de schouders. De hele kaart ademt de Jugendstil-invloed. Dit is vooral goed te zien in de lijnen van het witte onbedrukte gedeelte. Uitgeverij J. Smedes heeft gebruikt gemaakt van vijf opnames die al in zijn fotobestand aanwezig waren. Kosten voor een nieuwe opname hoefde hij niet te maken. Wel diende hij iemand te betalen voor de opmaak van een nieuwe kaart.

Een van de kaarten is een aanblik van het Winschoterdiep naar het oosten gezien. Rechts is een schip, komende uit het Kalkwijkster Diep, bezig om de draai te maken om op het Winschoterdiep te komen. Dit ging nog

op de ouderwetse manier met bomen. Wat verder nog opvalt, is dat de fotograaf een hoog standpunt heeft gekozen en zo een mooi overzicht heeft gegeven van de situatie.

Volbeeldkaarten

Toen het schrijfdeel van de voorzijde naar de achterkant verhuisde, maakte dit de weg vrij voor het volledig benutten van de voorkant voor een afbeelding. Rond 1905 kwamen de eerste volbeeldkaarten op de markt, een ontwikkeling die zo'n 25 jaar doorging. Deze beeldbriefkaart van station Sappemeer oost is gebaseerd op het leiden van het oog naar de horizon. De beeldblokkades aan weerszijden -het station links en een aanduiding van een bebouwing rechts- zorgen ervoor dat het oog niet al op de voorgrond verdwaalt. De rails geleidt de blik naar de einder.

Speciale kaarten

De periode 1900-1910 kenmerkte zich door een toenemende welvaart. Enkele uitgevers richtten zich op het luxueuze ansichtkaartsegment. Er ontstonden ware kunstwerkjes. Lang heeft dit niet geduurd. Door de Eerste Wereldoorlog ontstond er schaarste en was er voor dit soort uitspattingen geen ruimte meer. In de periode 1900-1910 experimenteerden uitgevers met de vorm van de ansichtkaart. Waren verschillende plaatsingen van de afbeelding op de kaart al uitgetoet, in de beginjaren van de twintigste eeuw beproefden men nu het oppervlak. Er ontstonden reliëfkaarten. In het oppervlak bracht men verhogingen aan en de kaarten kregen een luxueus aanzicht. Wat voor het uiterlijk op de blauwe maankaart gold, ging ook op voor de reliëfkaart. Er bestond vaak een andere, simpelere versie van. Ook Hoogezand/Sappemeer kende deze vorm van ansichtkaarten.

Uitgever Derk Klein gaf rond 1904 verschillende kaarten in kleur uit met een reliëf om de beeldrand in een bloem- en plantenmotief. Een had als onderwerp Jagerswijk. Hier heeft hij op speciaal dik papier met een bloemenmotief de sluis bij Jagerswijk weergegeven.

Groot uit Sappemeer, Station Sappemeer oost, ansichtkaart, gestempeld 1906, Archief Midden Groningen.

Jagerswijk, ansichtkaart, gestempeld 1904, Groninger Archieven inv. nr. 1986_15231

De fotograaf heeft gebruik gemaakt van een hoger standpunt. Tevens heeft hij de bomen aan de linkerzijde en de huizen rechts ingezet als hulpmiddel om het kijkersoog naar de diepte te leiden. Ook van deze prentbriefkaart bestaat nog een eenvoudigere versie (afb. 17). Nu heeft Klein de sierrand weggelaten en er een gangbare kaart van gemaakt. Rond 1904 was dit soort ansichtkaarten een tijd populair. Een paar jaar later was de hausse voorbij. Uitgeverij Honigh vatte in 1903 het plan op voor een speciale uitgave 25 kaarten met de Groninger borgen als onderwerp.

Daarbij heeft hij de afbeeldingen op de rand van de Beckeringh kaart gekozen als beeldbasis; borgen en een panorama op de stad Groningen. Dit alles heeft hij gedrukt op imitatie oudHollands papier. Voor Hoogezand/Sappemeer was Vredenburg afgebeeld. Honigh heeft er een exacte kopie van Beckeringhs kaart van gemaakt, inclusief de twee bomen aan weerszijde van de Vredenburg. De kosten voor een set van 25 kaarten bedroegen f 1,25 en zes cent voor een enkele kaart.8 **Zo steekt achter elke kaart een verhaal dat het verdient om afgestoft en verteld te worden.**

Jagerswijk, ansichtkaart, Archief Midden Groningen inv. nr. HFC01020

Vredenburg op 't Hogesand, ansichtkaart, ongestempeld, Groninger Archieven inv. nr. 1986_11649

Historische Vereniging presenteert oorlogsdagboek Roelf Maatjes

Wim A.H. Rozema

Een bijzondere bijeenkomst zaterdagmiddag 10 juli jl. in M.F.C. De Klabbe te Foxhol. Op uitnodiging van de Historische Vereniging Hoogezand - Sappemeer e.o. waren hier 50 nakomelingen samengekomen van Roelf Maatjes. Kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen. Reden: de presentatie van het oorlogsdagboek van Roelf Maatjes. Na een welkomstwoord van voorzitter Okkie Smit gaf Pluustergoud redacteur Daan Hulsebos, de auteur van het boek 'Foxhol en Foxholsterbosch, unieke dorpen met een rijke historie en interessante inwoners' een inkijkje in de totstandkoming van dit unieke document.

Nadat zoon Roel Maatjes het eerste exemplaar had overhandigd aan zijn zus Anna volgde een inleiding door verenigingssecretaris Rozema, getiteld "Verzet in Foxhol". Tijdens de Tweede Wereldoorlog woonde de familie Maatjes aan de Foxholster Hoofdweg 58, tegenwoordig het pand Gerrit Imbosstraat nummer 60 te Foxhol. Roelf Maatjes woonde daar samen met zijn vrouw Anna Maria Messchendorp en ze runden daar een fietswinkel. Vanaf zijn arrestatie op 31 mei 1944 tot en met zijn thuiskomst op 7 juni 1945 heeft Maatjes een dagboek bijgehouden.

In de ochtend van 31 mei 1944 werd Roelf thuis door de Sicherheits Dienst gearresteerd in verband met het illegale werk, dat hij deed. Via een kort verblijf in het politiebureau te Hoogezand en het Huis van Bewaring te Groningen, werd hij overgebracht naar het Huis van Bewaring in Assen. Hij werd door de S.D. herhaalde malen zwaar mishandeld tijdens de verhoren.

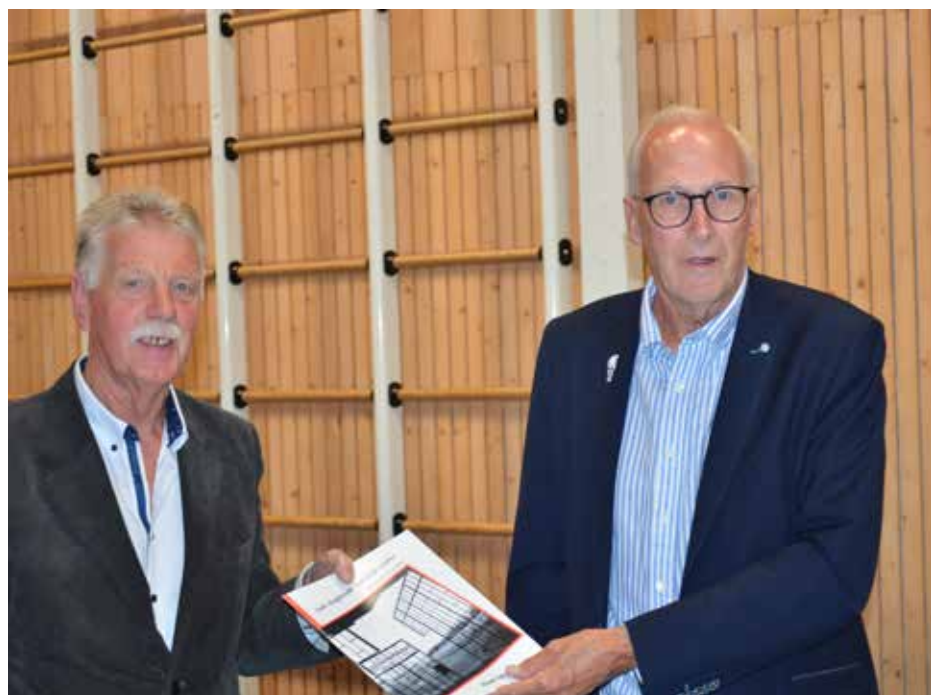
Zo werd hij driemaal bewusteloos geslagen in het Scholtenshuis te Groningen. Via de concentratiekampen te Amersfoort en Vught, kwam Maatjes in Kamp Heidenheim nabij Sachsen

hausen terecht.

Tot slot van deze indrukwekkende bijeenkomst dankte Roel Maatjes de Historische Vereniging voor dit fantastische initiatief.

Roel Maatjes en zijn zus Anna met het dagboek : nu echt in boekvorm!

Eindredacteur Daan Hulsebos (rechts) overhandigt het tweede exemplaar van het dagboek aan schrijver Roel Maatjes

Geschiedenis brandweer Hoogezand-Sappemeer (1808-2018)

Wim Schuitema

Dit is een vervolg op het artikel in Pluustergoud nummer 51 en heeft betrekking op het materieel.

Foto's zijn gemaakt door R.Dapper, M.Bakker en W.Schuitema.

In 1900 waren er 4 handbrandspuiten in Hoogezand, 4 in Sappemeer en 5 in de buitengebieden.

De bekende fabrikanten van brandweermaterieel waren in die tijd :
Van Bergen te Midwolda (1871-1956).
Van Bergen te Heiligerlee (1862-1980).
J. van der Ploeg te Grouw (1835-1939).
Bikkers & Zn te Rotterdam (1770-1983).
Kronenburg te Culemborg (1823-1991).
Geesink & zoon te Weesp (1875-heden) tot 1968 in Weesp).
Metz te Karlsruhe (1842-1998).
C.D. Magirus te Ulm (1864-heden) in 1936 samen gegaan met Humbolt-Deutz.

In 1920 werd de eerste vierwielige motorspuitaanhangen voor Hoogezand gekocht bij van Bergen te Heiligerlee. Deze is tot 1947 in dienst geweest en werd vervangen door de Engelse motorspuitaanhangen van 1943.

Hoogezand MSA LD800 Ford.

In Sappemeer werd in 1928 een tweewielige motorspuitaanhangen gekocht bij van Bergen te Heiligerlee en deze bleef tot 1960 in dienst, vanaf 1940 zou deze in de garage achter het gemeentehuis in Hoogezand staan hebben, maar daar heb ik verder geen informatie over omdat er ook een foto is van het korps van Sappemeer met de autospuit van 1940 met deze motorspuitaanhangen er achter.

Sappemeer MSA LD van bergen 1928.

In 1939 werd bij van Bergen te Heiligerlee een Ford V8 autospuit gekocht en deze werd aan het eind van de oorlog mee genomen naar Duitsland en is niet weer terug gevonden. Op 11-07-1945 werd hier een rapport over geschreven naar de Districtsinspecteur

van het Brandweerwezen aan het Breepad 21 te Heerenveen.

Autospuit lagedruk 2500 L/m bronzen voorbouw pomp met open opbouw en 10 zitplaatsen.
Motornummer : 112439 ford V8 met 95 pk motor.
Chassisnummer : 112439.
Provinciaalnummer : A-31644 werd op 23-04-1940 afgegeven door de Provincie Groningen.

Op de beide zijden van het voertuig is het gemeentewapen van Hoogezand geschilderd.

In 1942 werd in Sappemeer een Citroen (1932) bij van Bergen te Midwolda gekocht, dit voertuig is t/m 1960 in dienst geweest met het Provinciaalnummer : A-32556

dat op 26-10-1944 door de provincie Groningen werd afgegeven. Waarom het kenteken later is afgegeven weet ik zo niet.

In 1946 werd de Citroen motor vervangen door een Chevrolet motor van 85 pk.

Sappemeer AS Citroen van bergen 1932-1940-1960.

Nadat de autospuit niet meer werd terug gevonden werd in 1946 een Austin K2 personeel-materieelwagen (1940) en een Dennis motorspuitaanhanger (1943) uit Engeland aangekocht.

Op 01-06-1946 werd het provinciaalnummer A-35918 bij de provincie aangevraagd.

De Austin K2 bleef t/m 1972 in dienst en is toen naar gemeentewerken gegaan tot hij in 1981 verkocht werd. De Dennis motorspuitaanhanger bleef tot 2009 in Hoogezand bewaard.

2019-09-07- Sappemeer HBVV 10 jaar_0001 (221).

In 1953 werd bij van Bergen te Heiligerlee een autospuit hogedruk op een Austin FT105/7 met een nevelblusinstallatie gekocht.

Dit voertuig was t/m 1960 het eerste uitruk voertuig met een watertank van 1500 liter en bleef in dienst tot 1972, hierna werd hij verkocht aan de bedrijfsbrandweer van Scholten lijmen te Veendam.

H-S TS Austin FT 105-7 TS HD van bergen 1953-1971_NS-40-41_0001

In 1960 werden er drie nieuwe voertuigen en een poederblusaanhanger aangekocht waarvan twee Daf tankautospuiten met een van Bergen Heiligerlee opbouw, en één Daf (torpedo) autoladder.

De Daf (torpedo) was voor Sappemeer en is daar t/m 1974 gebleven. De Daf (torpedo) autoladder (24 meter) werd door de Duitse firma Metz geleverd en is t/m 1983 in dienst geweest en bestaat nog steeds als oldtimer voertuig bij de brandweer van Bergen (NH).

H-S 556 AL 24 m DAF A13BA413 Metz. 1960-1985_TB-90-03_0002.

De Daf tankautospuit van Hoogezand is t/m 1981 in dienst geweest en werd verkocht aan de bedrijfsbrandweer van Cartonfabriek Beukema en Co te Hoogezand. Dit voertuig bestaat nog steeds en is in particulier bezit.

H-S TS HD LD DAF A1300BA360 van bergen 1960-1981_XB-30-43_0001.

De Daf (torpedo) tankautospuit van Sappemeer werd in 1977 verkocht aan de bedrijfsbrandweer van de suikerfabriek CSM te Hoogkerk. Na de bedrijfsbrandweer kwam hij in 1994 in particulier bezit maar nadat de motor defect raakte is dit voertuig gesloopt. De poederblusaanhanger (Total) met 250 kg bluspoeder is van 1963 t/m 1981 in dienst geweest. In 1971 werden er 2 Mercedes-Benz voertuigen aangekocht waarvan één tankautospuit (1971-1988) en één manschappen-gereedschapswagenduikwagen (1971-1983).

In 1983 werd deze omgebouwd tot slangenwagen en is t/m 1999 in dienst geweest.

H-S 536 TS HD LD MB LF408G29 van bergen 1971-1988_DA-67-56_0001

H-S 586 HV MB LF408G29 van bergen 1971-1983-1999_BV-04-40_0001.

In 1977 werd een Daf schuimblusvoertuig met een bluskanon op het dak aangeschaft (1977-1994) en een rubberboot op een aanhanger voor het Zuidlaardermeer en Winschoterdiep.

H-S 566 SB DAF FF1600DT360 D-R 1978-

1994_78-06-XB_0001.

In met vierwielaandrijving en een poederblusketel van 250 kg aangeschaft (1981-1996).

H-S 546 TS HD LD-PB DAF FAV1800DT360 D-R

1981-1996_82-VB-06_0002.

H-S 556 AL 30m Magirus Deutz. 1983-2003 _0001.

In 1983 werden er een Magirus-Deutz autoladder (30 meter) (1983-2003), een hulpverleningsvoertuig (HV-2) voor de regio op een Mercedes-Benz (1983-1999) en voor de commandant een witte Volvo 343 D dienstauto (1983-1989) geleverd. In 1992 kwam er een Volkswagen dienstbus voor het vervoer van 9 personen en in 1996 kwam er weer een nieuwe Mercedes-Benz tankauto-spuut (1996-2019). Nadat de nieuwe kazerne aan het Rembrandtlaan in gebruik word genomen op 04-10-1998 word er op 03-06-1999 een nieuwe hulpverleningsvoertuig (HV-2) aangeschaft, dit voertuig is één van de eersten als prototype voor de hele regio die door de firma Ziegler

H-S 576 HV MB LF608D35 D-R 1983-1999_BF-92-TL_0001.

H-S 526 DB VW T4 Caravelle 1992-2001_FH-TR-99_0001.

geleverd word. Voor de korpsen van Grootegast, Winschoten en Winsum worden er in 1999 door Ziegler 3 (HV-2) geleverd met dezelfde opbouw en in 2003 voor de korpsen van Veendam en Winschoten nog 2. Het voertuig van Hoogezand-Sappemeer is t/m 2013 in dienst.

H-S 596 DA Volvo 343D 1983-1989_KH-88-RN_0001.

H-S 576 HV MB 814 F 37 Ziegler 1999_BH-GN-10_0001.

Tot zover het verhaal over het materieel van de brandweer, voor een overzicht is er in 2005 een artikel verschenen in het tijdschrift Eén-Eén-Twee nummer 2 met een compleet overzicht van al het materieel.

Eén van de Ploegschilders als docent ‘op Hommes’

Gerhard P.J. Jansema

Het befaamde Instituut Hommes kende veel docenten. Een van hen wil ik hier graag portretteren: Ekke Abel Kleima, vaktekendocent. Hij werd op 13 mei 1899 geboren als zoon van bakker Derk Kleima in Lagemeeden (tussen Den Horn en De Poffert in het Westerkwartier). Kleima studeerde tussen 1917 en 1923 aan de Technische Hogeschool te Delft. Na het behalen van een ingenieurstitel werd Vierverlaten bij Hoogkerk zijn woonplaats. Kleima trouwde er in 1927 met apothekersassistente (in Den Haag) Alberta Johanna Sipkens uit het Groningse Wierum. Zij was een dochter uit het gezin van de familie Sipkens-Jansema. De ingenieur werd daardoor een aangetrouwde neef van mijn vader. Vanaf 1925 tot 1930 was hij docent wis- en werk-

tuigkunde aan de ‘vakteekenschool’ van het Instituut Hommes en reisde op schooldagen met de trein vanaf de halte Hoogkerk-Vierverlaten via de stad Groningen naar de Parallelweg in Hoogezand. Maar elke dag dezelfde treinreis vice-versa ging op den duur vervelen waardoor hij speelde met de gedachte om in Hoogezand te gaan wonen. Zijn vrouw temperde dat idee, vermoedelijk mede door verhalen van haar man over de ‘Tuten’. Er kwamen soms verwend, onhandelbare kinderen van rijke mensen naar de kostschool. Volgens overlevering vertelde Kleima ook weleens bijzondere verhalen over de ‘InstiTuten Hommeles’ in het café van mijn opa in Vierverlaten. Langzamerhand begon hij naar een andere betrekking om te zien.

Dat mocht nog even wachten, Kleima had zich in mei 1925 aangesloten bij kunstschilders De Ploeg. In zijn vrije tijd fietste de ingenieur vaak van zijn woonplaats door de ‘sprikkige’ vlaktes tussen Leegkerk en Paddepoel naar de boerderij/gelagkamer Blauwbörgje van boer Schuitema aan het Reitdiep (nu Zerniketerrein). Daar trof hij andere De Ploeg-leden aan zoals Altink, Jordens, Dijkstra, Hansen enz.

Terwijl boer Schuitema sterke verhalen opdiste bakte zijn vrouw soms pannenkoeken voor hen. Volgens collega Dijkstra (schilder en schrijver) stonden de Schuitema’s nogal eens model voor schilderijen van de heren (én een dame, Alida Pott). In de boerderij met verlof was er ook veel vertier onder het genot van een beetje ‘nat’. Dan kon het gebeuren dat de bentgenoten op zomerdagen wel eens vrolijk in het Reitdiep zwommen. Maar over het algemeen vond men langs de boorden genoeg inspiratie voor de doeken.

In 1930 kreeg Kleima een nieuwe betrekking bij de Rijks HBS in Warffum als leraar wis- en natuurkunde, mechanica en boekhouden. Voorwaarde was dat hij zich dan ook vestigde in het dorp. Schilderskameeraad Jacob Gerard Hansen, in het dagelijks leven architect, ontwierp daarop de ‘atelierwoning’ van Kleima aan de hoek Oosterstraat/Oostervalge in Warffum. Inmiddels is het gebouw erkend als rijksmonument. De welbekende kunstenaar Nico Bulder werd de opvolger van Kleima als de nieuwe tekenleraar bij Instituut Hommes.

*E.A. Kleima 1930
(portret van collega George Martens)*

Kleima (inmiddels ook aangesteld als secretaris van De Ploeg) was fantasierijk en maakte in de jaren 1931-1936 met collega Frans Sjaak Verhoeven, leraar Frans, poppenkastvoorstellingen met zelfgemaakte poppen. Vriend Hansen schreef daarvoor satirische teksten o.a. over de steunregeling voor kunstenaars. Een van de poppenkastvoorstellingen droeg de titel "Isabella, de paardrijdster van het circus". Het idee was ontstaan door het schilderij "de paardrijdster" van de Franse kunstschilder De Toulouse-Lautrec. De veelzijdige Groninger maakte veel reizen en deed ideeën op in Frankrijk, Zweden en België. Door gebeurtenissen in de bezettingsjaren was er steeds minder animo voor "De Ploeg". In 1948 werd Kleima door 'Hare Majesteit' benoemd als lid van de adviescommissie voor Rijksaankopen van moderne kunst en jurylid voor de koninklijke subsidie voor vrije schilderkunst. In 1950 ontstond er onvrede over het gevoerde beleid van De Ploeg. Met andere (oud-)leden startte Kleima een nieuwe kunstenaarsgroep, 'Het Narrenschip'. Het was een druk leven, in 1958 werd hij ziek en overleed op 25 augustus van dat jaar.

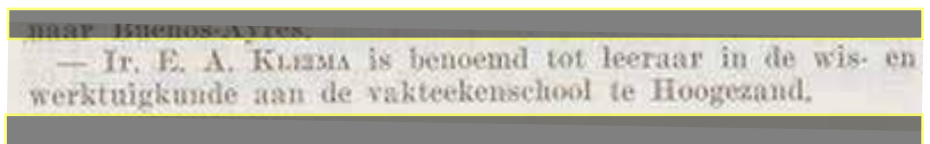
Bronnen: Wikipedia, F. Kleima (klein-dochter), Groninger Archieven, Nv/hN, Alg. Handelsblad, Tijdschrift "De ingenieur", Promotieboek Onderwijs Groningen 1932, Familieoverleveringen.

Kleima werkt aan pop "Isabella"
(foto Gron. Arch.)

Poppenkast Kleima&Verhoeven jaren 1931/ 1936. (foto Nv/hN)

18-10-1924 uit "De Ingenieur"

Atelierwoning Kleima te Warffum, Rijksmonument

Van de Jury voor de Koninklijke Subsidie voor Vrije Schilderkunst zijn de leden Ch. Roelofsz (Blaricum) en J. H. van Zweden (Arnhem) afgetreden; Hare Majesteit de Koningin heeft in hun plaats benoemd de heren: ir E. Kleima (Warffum) en Jan van Heel ('s-Gravenhage). Voorwaarden voor Jurering op schriftelijke aanvraag bij de Secretaris der Jury: M. Kolthoff, Oranje Nassaulaan 6 B, Amsterdam-Z.

8/9/1952 Algemeen Handelsblad

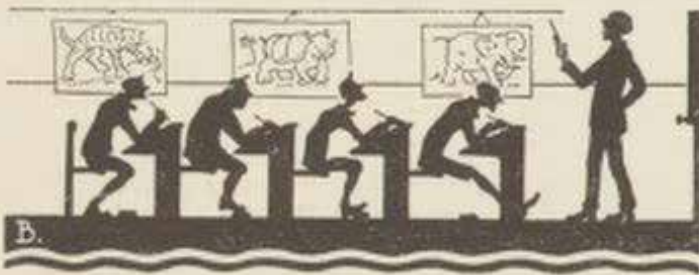
HET INSTITUUT HOMMES

In de kringen van stud eerenden of van hun ouders vormen de woorden Hoogezand en Instituut Hommes één begrip. „Onze jongen is in Hoogezand” beteekent bij hen hetzelfde als: „hij is op Hommes.” Deze inrich-

Het instituut (twee gebouwen met boomen)

ting mag zich sedert ruim twintig jaren in tal van prima referenties verheugen, dank zij de uitstekende lichamelijke verzorging, het goede onderwijs en de omstandigheid dat de leerlingen geheel in den huiselijken kring

De klas met den leeraar er voor.

worden opgenomen. De beide internaten — één voor de ouderen en één voor de jongeren — bieden plaats voor 50 à 60 interne leerlingen.

De school leidt op voor einddiploma A. (schoolexamen) en B (Ex-

Het laboratorium.

WERK VAN E. A. KLEIMA

In de „Mangelgang” te Groningen

DEZE bescheiden doch modern ingerichte kunsthandel gaat voort met het organiseren van kleine tentoonstellingen van Groninger en niet-Groninger kunstenaars. We zien nu E. A. Kleima uit Warffum, die zich de laatste jaren ontpopt als een knap en vooruitsirevend schilder. Onder de leden van „de Ploeg” geldt hij als een colorist, misschien komt dat doordat hij in een omgeving woont en werkt die vooral door de kleur betekenis heeft. Of ligt het aan het feit, dat de mens in het Noorden van primaire bontheid houdt? De Deense en Noorse kunst kunnen dit misschien bewijzen en niet toevallig hebben de Groninger schilders altijd een grote verering gehad voor de Noor Edvard Munch.

Kleima werkte na de oorlog ook in Zweden, de landschappen die hij daar maakte zijn vooral uit coloristisch oogpunt interessant. Impressionistisch kan men zijn werk niet noemen, daarvoor is het te decoratief, het is duidelijk te zien, dat Kleima de expressionistische jaren van de Ploeg heeft meegemaakt. Een wezenlijk verschil tussen het Groninger en het Zweedse werk is er niet, bewijs dat de schilder zijn stijl gevonden heeft.

Naast zijn schilderwerk toont Kleima houtplastieken. Hierin domineert een neiging tot exotisme, een invloed van negerkunst, van Gauguin misschien en van het expressionisme van Kirchner. Ze zijn knap gesneden en vaak mooi van uitdrukking. Deze schilder, die ingenieur is en leraar-wiskunde is een levend bewijs van de waarde van het „amateurisme” — zijn werk overtreft dat van menige beroeps-schilder!

JOHAN D.

Alg Handelsblad 10-01-1948

Ir. E. A. Kleima †

Te Warffum, waar hij leraar was aan de R.H.B.S., is overleden de heer E. A. Kleima, die algemeen bekend is als kunstschilder en een geheel eigen plaats heeft ingenomen onder de leden van De Ploeg, waartoe hij in 1925 is toetreden.

Ekke Abel Kleima werd in 1899 te Aduard geboren. Hij studeerde aan de Technische Hogeschool te Delft voor werktuigkundig ingenieur, waarna hij in 1925 leraar werd aan het Instituut Hommes te Hoogezand. Hier bleef hij tot 1930 toen hij benoemd werd als leraar aan de R.H.B.S. te Warffum, waar hij mechanica en wiskunde doceerde. Ongeveer anderhalf jaar geleden noopte ziekte hem zijn werk neer te leggen aan de school, waar hij sindsdien geen les meer heeft gegeven.

De heer Kleima is als kunstschilder een auto-didact geweest. Zijn werk kenmerkt zich door soberheid in stijl, vorm en kleur. Hierdoor nam hij — hoewel een enthousiast lid van De Ploeg, waarvan hij ook secretaris is geweest — een aparte plaats in tussen zijn kunstbroeders. Behalve schilderijen maakte hij ook houtplastieken. Zo heeft hij o.m. koppen gesneden voor poppenspelen, die hij met zijn collega, de heer J. Verhoeven, vertoonde. Zijn beengaan zal betreurd worden door velen, die hem als leraar en mens hoog schatten.

Vrijdagmiddag a.s. heeft te Dieren de crematie plaats.

Mijn jeugd in Foxholsterbosch

Johan Bodewes (1905-1994)

Onderstaand verhaal is geplaatst met toestemming van mevrouw Broers-Bodewes, de dochter van Johan Bodewes.

Het was omstreeks 1910 toen ik te Foxhol de bewaarschool bezocht, en daar onder toezicht van juffrouw Daatje bepaalde dingen moest leren, en andere moest afleren, toen heette dat nog de goede oude tijd, "De tijd van de Snikke en de Koetsewoagen". Dat schooltje van juffrouw Daatje stond midden in het oude dorp, de grote school van meester Jongman was gelegen aan de weg langs het Foxholsterdiep (Kaddegat).

Kleuterschool en lagere school

Het dorp had zijn naam te danken aan een vroegere ridder genaamd "Nittert-Fox". Dit dorp was geen gewoon dorp, evenmin als dit zijn bewoners waren. Reeds in de vroege oorlogen van de middeleeuwen schijnt deze plaats reeds te hebben bestaan, en een zekere rol hebben gespeeld in meerdere veldslagen. Mogelijk is het hiervan af te leiden, dat de bewoners geen al te zachtzinnig karakter hadden.

De bevolking bestond hoofdzakelijk uit de werkende stand, en voorzag in latere tijd de fabrieken van Scholten en Damhof, alsmede de scheepswerven en machinefabrieken van personeel. Er was een kleine neringdoende middenstand, een enkele boer en wat schippers. Detz, Deuzeman en Sap waren vaste schippers van Scholten, die buiten de aardappelcampagne natte meel van de "Motké" te Zuidbroek naar Foxhol vervoerden. Op t' Holt, Zandvoort en Faber waren turfschippers, en Verlaten was de Snikkevaarder, die met passagiers en goederen op de stad (Groningen) voer. Dat deze persoon wel een vooraan-

staande plaats innam in het dorpsleven lag wel voor de hand. Dat er ook meerdere liedjes in omloop waren in die tijd over Sophie Verlaten wijst misschien wel in een andere richting, maar hoe het ook zij Verlaten was een man die altijd een rol speelde. Op de snikke hadden ze trouwens ook een liedje gemaakt, en dat was "Op Foxhol en op Foxhol doar stait gain kerk of toren, mor as de Snikke van de waal of gait, dan blast men op de hoorn"!

Foxhol kon ook bogen op een prachtstel dorpstypen, sommige waren ook wel een beetje berucht, dat laatste vooral, wat in die tijd wel meer gebeurde, als ze een maatje te veel op hadden. Vechtpartijen en messtekerijen bleven dan ook dikwijls niet uit. Van de andere kant moet gezegd worden, dat de bevolking zeer arbeidzaam was en dikwijls ook vakbekwaam. In de scheepsbouw hebben veel hunner met primitieve middelen grote dingen tot stand gebracht. De bouw van een voor die tijd moderne zeesleper als b.v. "De Holland" voor Doeksen mag wel één der vele hoogtepunten genoemd worden, uit de reeks koffen, tjalken, schoeners en latere kustschepen, die de plaatsnaam "Foxhol" bekendheid hebben gegeven. Als kleine jongen herinner ik mij nog, dat ik die tijd van de schoenerbouw geweldig interessant vond, vooral de periode van het optuigen had de volle belangstelling van de jeugd. Als soms een jonge tuiger op blote voeten over de horizontale stageraden liep, welke hoog in de lucht de masten met elkaar verbonden, dan werd je stil van bewondering over zoveel durf. Trouwens aan durf en waaghalzerij heeft het de Foxholsters nimmer ontbroken. Het was ook nog de tijd van het halve centje, bij 'grouwtje' van Diepen kreeg je 2 grote honingstokken voor

Beurtboot

één cent, ofwel één voor een halfje, ook een sinaasappel koste daar een cent.

Als streekdorp behoorde Foxhol tot de gemeente Hoogezand, dus uit hoofde daarvan had het zelf geen eigen bestuur. Maar Kees de Bruin werd algemeen erkend als de burgemeester van Foxhol. Bijeenkomsten waren er bij de Foxholsterklapbrug, ofwel bij de brug van roege Albert, en een raadszaal was er bij café “De Koele”. Onder die loslopende raadsleden waren knappe redenaars, sinjor Stapelaar kon heel netjes en overtuigend spreken, meest in de links-rode richting. Schipper van Komen was meer theologisch aangelegd, hij vertelde altijd dat de Heere gauw zou komen. Nu was dat voor zijn oud zinkend schip ook wel nodig geweest. Het hout van zijn oude tjalk zal inmiddels wel de pijp zijn uitgegaan, zijn ziel hopelijk de hemelpoort binnengeloodst.

Er was in die tijd al een belangrijke industrie, de fabrieks- en werfterreinen waren gelegen langs het Winschoterdiep, en dit was de buurt

welke Foxholsterbosch werd genoemd, de plek en het levensruim van Vader en Moeder Harm en Marie met hun twaalf apostelen. De noordzijde van het Winschoterdiep was een vrij druk vaarwater, de zuidzijde werd begrensd door het Foxholstermeer, de westzijde vond zijn begrenzing aan de Bouwman’s klapbrug, en de oostzijde was de uitwijkpoort naar Hoogezand en elders. Buurman Holtman woonde naast de lierenfabriek, zijn huishoudster (bijgenaamd moetje K) hield een kruidenierswinkeltje, en verkocht alles wat ze maar slijten kon. Ze had aan moeder Bodewes een beste klant, en als vader zijn sigarenkist eens voortijdig leeg was, gaf zij voor een dubbeltje de beste (“De zaaier”) sigaren. Hoe vaak zal die dikke schommel van een Katrien met één van de twaalf apostelen de trap zijn opgeklommen naar de klompenzolder, en dan maar passen tot je de goeie te pakken had. Als later bleek dat vader hier of daar een gecamoufleerde barst of scheur ontdekte in de houten blokken, dan ging je nog eens weer die trap op. Maar oh wat kon dat mens mopperen, vooral als er al enige keren van beneden uit de winkel “volk” was geroepen, en de verdere keus wat moeilijk bleek.

Moetje K. kon ook erg giftig worden, als na dat de strooppot tot boven toe was gevuld, bleek dat de centen nog onder in de pot zaten. Dat werd dan een heel karwei, die gepaard ging met een litanie van minder heilige aanroepingen. Het gebeurde ook wel dat wanneer ze een petroleumbus had gevuld, dat het er met een straaltje onder weer uitliep, wegens lekkage aan de oude bus. Dan was prompt haar bevel “schait op jong, vot de winkel uut, de haile boudel stinkt er naor! Via Holtman’s gankie kon je ook bij schoenmaker Sijnot komen, en achter Holtman woonden Geert en Gerbrand Weemhof, verderop in het blokje van drie woonden Raspe, Visser en Woldhuis. Toen Raspe het tijdelijke met het eeuwige verwisseld had kwam postbode Lok zijn plaats innemen.

Vorbij dat blokje van drie begon het domein van oom Bertus Bijlholt. Deze scheepswerf was een gewild speelterrein voor alles wat jong was, maar oom had het nooit zo erg op die jeugdige rakker, want menige plank werd gebroken, als de wip wat te zwaar was belast. De eiken en andere bomen, die in die tijd nog veel gebruikt werden, lagen ver buiten

de grenzen van oom Bertus zijn rechtsgebied, en die vormden een soort tribune. Daar werd het laatste nieuws verteld, daar werden lessen gegeven in levenswijsheid, en er werd gezongen. Chris Holtman, Koos Bijlholt, Geert Weemhof en anderen fungeerden er als professoren van deze volksuniversiteit, je kon er heel wat opsteken, goede en minder goede dingen. Gevechten in Atjeh en veldslagen in Transvaal zijn hier uitvoerig besproken. Chris Holtman heeft hier later nog de naam “Lombok” van over gehouden.

Verderop woonden nog Zielstra en Melchior 2 gezinnen, die aan de fabriek van Scholten verbonden waren. Dan begon het terrein van Scholten met de talrijke meelkuipen met het altijd monotone geluid van de slurpende meelpompen, en de aandrijfsnaren, welk geluid je zelfs ‘s avonds in bed nog kon horen.

Het café van klein Harmtje Benthem, met de dikke wilgenboom en de overzetschouw voor het huis, waren 2 stille getuigen van het buitengebeuren aldaar. De één op het droge, de andere in het water hadden samen dit gemeen, dat ze er waren ten dienste van de klanten. De altijd lekkere schouw werd droog gehouden door de kinderen van de kastelein, de boom werd nat gehouden door de broederlijke gemeenschap. Dit café was gelegen naast de voormalige scheepswerf van klein Josie Bodewes, waar ook het geboortehuis stond van moeder Marie Bodewes.

Jo Holtman verzorgde dikwijls het meer artistieke gedeelte. In de oude houten loods achter de lierenfabriek werden éénakters ten beste gegeven, de artiesten geschminkt en wel, soms met baarden en snorren. Het benodigde breeuwwerk was altijd wel op de werf te vinden. Stukjes als van die pot waar een gat in zat en met Katootje naar de botermarkt werden vlot opgevoerd. Enige jaren daarna meenden broer Gerhard en ik deze populaire uitvoeringen te moeten blijven doorzetten, maar op een andere leest en meer commercieel, en

zo lieten we via aanplak biljetten op de boom bij Reinders en elders weten, dat er ‘s avonds ten huize van de familie Bodewes in de achterkamer een filmavond zou worden gegeven. Entree zou 5 cent bedragen, doch wegens gebrek aan een vergunning (er was geen permissie voor gevraagd) werd de voorstelling vroegtijdig gestopt, en de entreegelden “dat was de strop”, moesten worden terug betaald. Dat we later niet in de bioscoop-business zijn terecht gekomen is wel begrijpelijk!

Ja dat huis van Harm en Marie Bodewes en hun twaalf apostelen, was wel een woelige stal, daar zijn ook andere films gedraaid, zowel stomme als sprekende, met en zonder muziek. Een gezin waar zoveel gezelligheid was, waar de gehele familie en een wijde kennissenkring graag vis gingen eten, was geloof ik toch wel een uitzondering. Moeder Marie en vader Harm waren hartelijk en gul, en tegen de vakantietijd was er steeds slaapruijme te kort, om al de neven en nichtjes te kunnen bergen, die oh zo graag naar Foxhol wilden komen.

Scheepswerf Volharding/Lierenfabriek

Toen mijnheer Scholten voor het eerst met een automobiel bij de fabriek kwam, was dat een geweldige gebeurtenis. Broer Gerhard altijd al erg technisch van aanleg wist direct al dat het een “Spijker” auto was. Immers de banden waren

rondom voorzien van ronde noppen, en daarop zaten ronde spijkerkoppen. De conclusie lag dus voor de hand. De reismogelijkheden waren in die dagen al groot, immers per trein kon je al veel plaatsen bezoeken. Als je eerst maar bij een treinhalte was. Moeder gaf meestal de voorkeur aan de halte Westerbroek, daar kwam de trein ca. 8 minuten later aan dan in Kropswolde, en het was nog goedkoper ook! Verder was het belangrijk dat als je daar de trein miste, was je al zoveel dichterbij de stad, en desnoods kon je dat stuk wel lopen ook Met Verlaten zijn Snikke naar de stad was nog goedkoper, en dan kon je nog voor de wal in stappen ook, maar het duurde erg lang, want dat paard kon niet in draf blijven gaan, bovendien moest er onderweg nog al een keertje gestopt worden.

In de tijd dat Harm Benthem kastelein was, werd er in Foxholsterbosch op het terrein achter het café nog kermis gehouden, maar toen schipper Reinders opvolger werd, was dat afgelopen. Of in die bar de borrel een cent goedkoper was weet ik niet,

mogelijk schonken ze daar alleen een dubbel maatje. Naast de vaste dorpsklanten kwamen er de Muntendammer kooplui, welke met hun hondenkarren altijd op pad waren, met prei, sinaasappels of negotie. De kiepke

Bodewes in zijn auto omstreeks 1928

rels welke hun zwaar schouderjuk ook wel even aan de kant wilden zetten, en de Friese kaasventers, maar deze laatste zullen wel te zuinig zijn geweest, om in één keer een dubbel-tje te verteren. Nee, dan waren er wel betere klanten b.v. “Rode Lude” die met zijn viskar helemaal van de stad kwam lopen. Als hij niet los kwam en geen aftrek vond met zijn bokking of sprout, dan verliet hij de buurt al roepende “ze hebben geen centen”. Als hij daar toevallig wel los kwam, nou dan was Lude nog niet weer in de stad! Biene van houtwerker Lode was destijds moeder behulpzaam bij de was, maar steevast moest ze tegen elf uur even naar huis om de pot op te zetten. Dan had ze altijd een klein voorschot nodig op haar loon om wat boodschappen te halen. Als ze een poos later terug was constateerde moeder dat de tobbe koud was geworden, maar dat Biene heet was van de jenever. Och zij had dat niet van een vreemde, toen ik Lode eens vroeg tijdens een drinkerij bij gelegenheid van een tewaterlating, “zeg Lode hoeveel jenever zou jij nu wel opgedronken hebben”, antwoorde hij “nao jog misschien wel al een schoener vol”, en de jenevertranen biggelden over zijn oude verweerde

kop, en zijn ogen lichten op, bij zo’n genotvolle geestrijke herinnering. Wat de brandstof was voor de kachel, of de benzine voor een motor, dat was drank voor Lode Haan en zijn collega’s, maar op die brandstof werd dikwijls ook heel hard en lang gewerkt, want werken was in die tijd nog een hobby en kunst tegelijk.

Om nu alle voorvallen, gein en misschien ook wel eens pijn te moeten opdiepen, uit dit mooie volle leven van ons gelukkig gezin, zou te vervoeren, maar toch zijn er ogenblikken in ieders leven, dat men nog eens graag terug denkt aan die mooie tijd

Als er destijds geluidsbandje was opgenomen tijdens het koffie uurtje in het zomerhuis, zou de weergave hiervan kunnen dienen, als een boeiende stof voor een roman, vanzelfsprekend zouden dan later op de avond ook wel eens amoureuze verwickelingen afgeluisterd zijn geworden. Misschien is het maar goed dat die apparaten toen nog niet bestonden! Ik wil hier eindigen met de mooie herinneringen aan een jeugdtijd, welke ons twaalfstal heeft doorgebracht, aan de boorden van het Foxholstermeer, en aan “het huis” waar het altijd zo gezellig was.

Café Benthem

Mijn schoolfoto (4)

Deze keer een schoolfoto van ons lid Richard Bodewes. Het betreft de Rooms Katholieke Lagere school te Foxham. Waarschijnlijk is de foto genomen omstreeks 1935. De oorspronkelijke school is gebouwd omstreeks 1920 en in 1955 vervangen door een nieuw gebouw. In 1974 is de school te Foxham gesloten en is er een nieuwe school gebouwd aan de Talmastraat in de wijk Gorecht. Helaas zijn er maar twee namen bekend, dus hierbij een beroep op onze lezers om eventuele aanvullingen door te geven aan de redactie (danielhulsebos@hetnet.nl)

Tweede rij van onderen helemaal rechts:

Harry Bodewes, daarachter 4e van rechts met zwarte strik in het haar, Femie Bodewes

De bruggen en draaien over het Kioldiep

Gerrit Stuut

Vroeger moesten de schepen, geladen met stro en turf en, tijdens de campagneperiode met aardappelen en bieten, vanuit het zuiden via het Kioldiep een flink aantal bruggen en draaien passeren, hetgeen voor de schippers nogal voor veel oponthoud zorgde. Het passeren van de bruggen en draaien zorgde ook voor veel spanningen en ruzies aangezien niet iedereen op zijn beurt wilde wachten. De schepen werden vaak door middel van een lange lijn voortgetrokken door de schippers en in meerdere gevallen door de schippersvrouwen; in een later stadium werden de schepen voortgeduwd door kleine motorbootjes.

In het verleden mondde het Kioldiep uit in het Oude Winschoterdiep op de plek, waar tegenwoordig het Heveapad is gelegen. Na demping van het Oude Winschoterdiep ten westen van de Hoogezandsterbrug is de uitmonding verlegd via de oude kolk van de voormalige strokarton fabriek Beukema en Co (thans Eska board) en het nieuw gegraven kanaal, direct ten oosten van de voormalige Nove fabriek, naar het Nieuwe Winschoterdiep. (foto 60-2) Tegenwoordig maakt de recreatievaart gebruik van gedeelten van het Kioldiep.

OVERZICHT VAN (VASTE)BRUGGEN EN DRAAIEN OVER- EN NABIJ HET KIOLDIEPIN HET TRAJECT VAN HOOGEZAND TOT (BOVEN) KIEL-WINDEWEER

1 Vaste brug in de Meint Veningastraat [Amerika brug]

2 Spoorbrug spoorlijn Groningen - Nieuwes chans

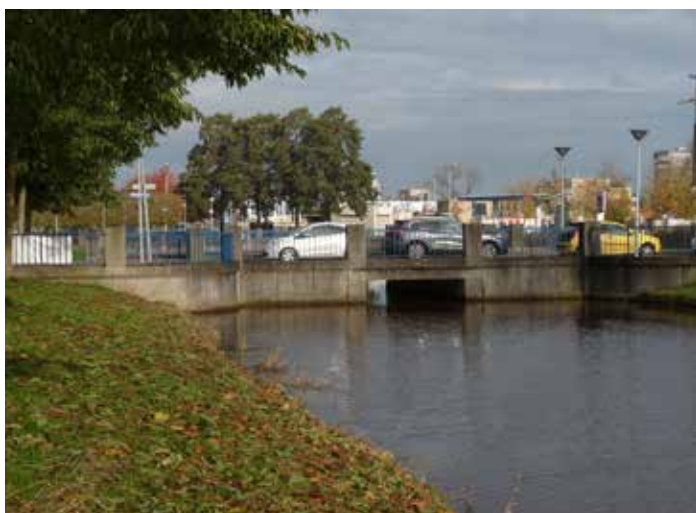

3 Vaste brug in de Burg. van Royenstraat-Oost

4 Vaste brug ter hoogte van het winkelcentrum De Hooge Meeren

- 5 Vaste brug Beukenlaan, tegenover het zorgcentrum De Burcht

- 6 Loop- en fietsbrug ter hoogte van het Drevenbos

7 Eendrachtsbrug over het voormalig aanvoerkanaaltje naar de voormalige aardappelmeelfabriek de Eendracht, nabij Van der Duyn van Maasdamweg nr. 280

- 8 Hundsdraai ter hoogte van de zendmast, ten noorden van Sluisweg nr. 5

- 9 Wakerbadde ter hoogte van het gemaal De Waker, ten zuiden van Sluisweg nr. 5

- 10 Sluusraai aan de noordzijde van het Kielster Verloot, t. h. v. Sluisweg nr. 46

-10 Kielster Verloot, noordelijke sluisdeur, t. h. v. Sluisweg 46/48

12 Halfstuuversbrug in de Zuidlaarderweg

-11 Kielster Verloot, zuidelijke sluisdeur, t. h. v. Sluisweg 46/48

-13 Koatjesdraai, t. h. v. Dorpsstraat nr. 26 (foto 108-0194)

14 Schooldraai, t. h. v. Dorpsstraat nr. 64

15 Middelste Klap nabij de Klaplaan, t. h. v. Dorpsstraat 112

16 Gereformeerdraai, t. h. v. Dorpsstraat 168

- 20 Oldenziel draai, t. h. v. Dorpsstraat 278

17 Potsdraai, t. h. v. Dorpsstraat nr. 216

21 Snikdraai, t. h. v. Dorpsstraat 300

- 18 Burg. Blinkbrug, t. h. v. Dorpsstraat 228a

22 Siene Praaisdraai, t. h. v. Dorpsstraat 314 De herinnering aan Siene Praai wordt bezongen door de onlangs overleden zanger Johan Raspe

19 Lameinsdraai, t. h. v. Dorpsstraat 250

- 23 Bovenste Klap in de Wildervanksterweg, t. h. v. Dorpsstraat 318

Herinneringen aan twee markante dorpsfiguren

Frits Timans en Gerrit Stuut

In Sappemeer-Oost (Oosteinde), nabij de ingang van Eska-Board (voorheen W.A. Scholten Stocarton-fabriek N.V.) staat een eenvoudig bronzen gedenkteken met een oude klomp, een oude schoen en een lege jeneverfles. Er voor staande zien we links (zuidzijde) een oude versleten schoen, behorend bij “Lode Bok” met de tekst: Lodewijk Bok * 23-12-1889; † 26-02-1964 en rechts (noordzijde) een oude klomp, met een metalen stripje er overheen, duidend op de onafscheidelijke klompen, waarop “Jan Neuze” zich altijd voortbewoog met de tekst: Jan Baptist * 15-11-1881; † 02-11-1954. Beide ingezetenen waren grote liefhebbers van jenever, vandaar een lege jeneverfles aan de onderzijde van het gedenkteken. Op de sokkel het opschrift “Twee markante dorpsfiguren”.

Lode Bok was een kleurrijk figuur, die met “hoog en laag” een praatje maakte. Lode is geboren aan de Verlengde Zuiderstraat te Hoogezand, iets ten oosten van de omstreeks 1900 aldaar gevestigde slagerij van Frits Nagengast. Later is in dit pand, tot enkele jaren geleden, de elektrozaak “D en V” van Piet Veentjer gevestigd geweest, sinds kort is het pand verbouwd tot kapsalon (thans Hoofdstraat 102). Frits Nagengast was de grootvader (van moeders zijde) van mede auteur Frits Timans. Jan Neuze was daarentegen een “stoems” (stug, stuurs) iemand, waar je als kind min of meer bang voor was. Jan was altijd vergezeld van zijn hondje “Jampie”. Jan bracht de nachten door in een stookhok van een kas achter de boerderij van de familie Edzes aan de Zuiderstraat in Sappemeer of in één van de overgebleven bedrijfsgebouwen van de voormalige N.V. Aardappelmeel-, Gist- en Spiritusfabriek, eveneens gelegen aan de Zuiderstraat tussen het Oosterhooghout en de brug naar de stocartonfabriek in Sappemeer-Oost. Hij was veel te vinden nabij zojuist vermelde brug waar hij dan op de brugleuning was gezeten, hetgeen hem uiteindelijk fataal is geworden door een val in het Winschoterdiep. Daarnaast was zijn dagelijkse gang van het Oosteinde naar de Winkelhoek via de Noorderstraat. Op de westelijke hoek van de Winkelhoek en de Hoofdstraat zat Jan vaak uit te rusten op de stoep bij kapper Van Duinen, samen met zijn hondje.

Lode Bok vond, als hij niet “op reis” was, onderdak bij zijn schoonzuster, wonende aan de “Rolpaal”. Het streekje de “Rolpaal” was gelegen tussen het Achterdiep N.Z. en de Sappemeersterweg, richting Stootshorn, en bestond uit een aantal aaneengeschakelde sociale woningen.

De streek was genoemd naar een zogenaamde rolpaal, die heeft gestaan op de hoek van het Achterdiep en het Noordbroeksterdiep. De paal diende als geleider voor de lijnen, waar de schepen mee werden voortgetrokken door de schippers (of schippersvrouwen) en scheepsjagers met paard. Zoals reeds eerder opgemerkt was Lode, in tegenstelling tot Jan, een veel socialer en gemanierder persoon.

Als bijvoorbeeld een rouwstoet door Sappemeer voorbij trok stond Lode aan de trottoirrand met zijn hoed of pet in de hand zolang totdat de stoet voorbij getrokken was. Lode vertoefde niet altijd in de gemeente; hij werd ook wel gesignaleerd in onder andere Amsterdam, waar hij ansichtkaarten verkocht. Hij werkte ook regelmatig in de steenkolenmijnen in Zuid-Limburg, waarbij hij dan veelal onderdak zocht bij de zusters in een klooster. Maar hij was ook niet te beroerd om stenen te bikken of mee te helpen om schepen te lossen. In de herfst zorgde Lode er meestal voor dat hij vanwege herhaalde openbare dronkenschap werd opgepakt om naar de strafgevangenis in Veenhuizen te worden overgebracht, zodat hij ‘s winters was verzekerd van kost en inwoning. Hier moesten de gevangenen allerlei werkzaamheden uitvoeren, waarvoor ze ook nog een kleine vergoeding ontvingen. Na vrijlating had Lode heel wat “vrienden” om het verdiende geld in jenever om te zetten. Zowel Jan Neuze als Lode Bok waren dusdanig verslaafd aan alcohol dat ze bij gebrek aan jenever zelfs overschakelden op spiritus.

Voor veel gebruikers van spiritus betekende deze verslaving het einde van het leven, maar het lichaam van Jan en Lode was hiertegen blijkbaar bestand. Wanneer Lode te diep in het glaasje (of in de fles) had gekeken

sliep hij zijn roes in de buitenlucht uit. Regelmatig lag hij te slapen in het zogenaamd Pol's laantje, het laantje, gelegen tussen de manufacturenzaak Ruding en slager Pol, een verbinding tussen de Noorderstraat en het Prinses Margrietpark. Tegenwoordig is hier de parkeerplaats van de Aldi gelegen.

Als kind vonden we zo iets heel bijzonder, doch ook wel spannend. Hoewel beide "heren" regelmatig dronken waren had niemand er last van. Ze hadden beide wel één of meer adresjes, waar ze regelmatig van eten werden voorzien. Zo ging Lode op zaterdag na sluitingstijd bij de slaggers en bakkers langs om te vragen of er voor hem nog iets was overgebleven.

Dat Lode wel een populair iemand was getuigt een naambordje voor een pleintje, gelegen ten zuidwesten van het voormalig gemeentehuis van Hoogezand-Sappemeer met de vermelding daarop van "Lode Bok Plantsoen"

Tijdens een bijeenkomst in 1999 ter gelegenheid van het vijftig jarig jubileum van de samenvoeging van de gemeenten Hoogezand en Sappemeer (1 april 1949) in het Kielzog werden Lode Bok (links op de foto) en Jan Neuze (rechts), samen met de hondjes Jampie uitgebeeld in de personen van Henderik Smith en Jaap Westerdiep.

Anekdoten

In de loop der jaren deden verschillende anekdoten over beide dorpsgenoten de ronde. Een aantal hiervan is door Frits Timans, zoon van slager Timans, gevestigd aan de voormalige Zuiderstraat tegenover Hotel Struvé (thans slager Kuipers), en Gerrit Stuit, zoon van snoepwinkel Stuit aan de Noorderstraat, gelegen naast het voormalige gemeentehuis van Sappemeer (thans dames-en herenconfectie Londeman) opgetekend. Beide middenstanders werden regelmatig bezocht door Jan en vooral Lode.

- Tijdens de Tweede Wereldoorlog be-

vond zich aan de buitenmuur van de snoepwinkel een automaat, waaruit je na het inwerpen van een munt één of meerdere toverballen kon trekken. De automaat werd regelmatig bezocht door Lode. De toverballen waren, zoals hij zei, bestemd voor de kinderen van zijn schoonzus. Een surveillerende politieagent was het opgevallen dat Lode zich nogal lang ophield bij de automaat en sprak hem aan dat het nu wel voldoende was wat de snoepwaren betrof, waarop Lode antwoordde: "Ik bin net Hitler, dei wil ook alles hebb'n". Zoals reeds eerder vermeld bezocht Lode op zaterdag na sluitingstijd verschillende bakkers en slaggers om te vragen of nog iets voor hem was overgebleven. Hij voelde aan dat hij niet moest komen als de winkels nog open waren. Zo ook werd slagerij Timans wekelijks bezocht. In de slagerij werden de restjes van de vleeswaren en worsteindjes voor hem bewaard. Lode nam de resten, met nog een extra leverworst, dankbaar aan en verliet de winkel met de prachtige uitdrukking: "Heer Timans, God zegen U en uw huisgezin".

Hoewel Jan Neuze een erg in zich zelf gekeerde persoon was, was Lode Bok het tegenovergestelde, hetgeen duidelijk door het volgende voorval wordt geïllustreerd: De oudere broer van Frits (Louis) zat als klein jonge-

tje in een berg zand, overgebleven van een nieuwe bestrating, te spelen, toen Lode op een gegeven moment passeerde. Lode ging naast hem zitten en speelde met hem. Vader Timans, die het schouwspel vanuit de slagerij gadesloeg, liep even naar buiten en zag hoe beiden contact hadden. Lode vroeg aan mijn broertje: “hoe heet jij jongeman?”

Mijn broertje antwoordde “Lodewietje”. Waarop Lode reageerde, maar dan heet je net zoals ik “Aalderikus Lodewiekus Bok”.

Tijdens één van de dagelijkse wandelingen van Jan Neuze werd hem gevraagd waar Lode Bok zich de laatste tijd ophield; de vragsteller had Lode namelijk al een poosje gemist. Jan gaf hem als antwoord: “Lode logeert momenteel op ‘s Rijks kosten”. Vanwege herhaalde openbare dronkenschap was Lode namelijk opgenomen in de strafgevangenis te Veenhuizen.

Vroeger was er de gewoonte van het Nieuwjaar lopen op Nieuwjaarsdag. Voor de kinderen bestond de opbrengst meestal uit snoep of koekjes en in sommige gevallen uit een dubbeltje of een kwartje. Door de volwassenen werd de buurt afgelopen, waarbij de mannen werden getrakteerd op een borrel, meestal jenever en de vrouwen op boerenjongens (rozijnen op brandewijn). Lode was soms tijdenlang uit het straatbeeld verdwenen, zo ook eens tijdens een bepaalde jaarwisseling. Maar ineens vertoonde hij zich dan weer binnen de gemeentegrenzen. Het was reeds in september, dat hij mijn vader bezocht en hem een gezond en gelukkig Nieuwjaar toewenste. Vader vond dat wel erg laat in het jaar, maar gaf Lode toch zijn “nieuwjaarsbijdrage”.

Tijdens zijn nieuwjaarsloop bezocht hij op een avond ook pastoor Schenk van de Sint Willibrorduskerk in Sappemeer, waarbij hij zich voorstelde als Lodewiekus Bok. Hij wenste de pastoor ook een gelukkig Nieuwjaar. De pastoor reageerde hierop dat het reeds september was en dat je in deze maand geen Nieuwjaar meer ging lopen. Maar Lode antwoordde

hierop dat hij het hele jaar nog niet geweest was. Dat moest de pastoor toegeven. Lode kreeg een gulden van de pastoor onder de voorwaarde dat hij er geen jenever voor zou kopen. Het antwoord van Lode hierop was: “dat kin’k joe nait beloov ‘n meneer pastoor”. De pastoor merkte ook op dat Lode op dat moment reeds de nodige borrels op had, gezien de geur die op hem af kwam. Waarop Lode opmerkte geroken te hebben dat ook pastoor reeds een borrel of een wijntje had genoten op dit late tijdstip. De pastoor moest dit beamen. Omdat Lode zo eerlijk was mocht hij de gulden in zijn zak steken. Zowel Lode als Jan werden regelmatig voorzien van reeds gedragen kleren. Zo kwam Lode eens in de winkel met een lange zwarte slipjas, die hij van iemand had gekregen. Na een opmerking van mijn vader betreffende de bijzondere dracht kreeg hij als antwoord van Lode: “t Is aigenlijk gain dracht veur mie, moar ‘k wor hom op ain of aandre menaier wel weer kwiet”.

Door de drankzucht van beide “heren” zaten ze regelmatig zonder geld zodat ze het zonder alcoholica moesten stellen. Lode leende zodoende geld bij voornamelijk de middenstandszaken. Aangezien hij een goudeerlijk iemand was gelukte hem dat regelmatig. Zo ook bij mijn vader in de snoepwinkel, waar hij op een gegeven moment tien gulden leende, een behoorlijk bedrag in die tijd. Het was in de herfstperiode, de tijd waarin Lode weer eens werd “uitgezonden” naar Veenhuizen vanwege herhaaldelijke openbare dronkenschap. Maar voordat Lode vertrok kwam hij bij mijn vader langs om te vertellen dat één van zijn vrienden de tien gulden wel zou brengen. Aangezien deze vriend ook een goede innemer was had mijn vader daar weinig vertrouwen in, hetgeen ook bewaarheid werd. Na ruim een half jaar, toen Lode weer was ontslagen uit de stafgevangenis in Veenhuizen, kwam hij eerst langs bij de schuldeisers. Zo ook bij mijn vader met de vraag of de vriend de tien gulden ook had afgedragen. Dit was dus niet het

geval, zodat Lode zijn schuld alsnog aflost. Zoals reeds eerder vermeld had Lode na zijn thuiskomst heel wat vrienden, die mee profiteerden van Lode zijn verdiende geld, zodat hij al heel gauw weer op zwart zaad zat.

Enkele dagen nadat hij zijn schulden had afgelost kwam hij terug met de vraag of hij het tientje wel terug mocht lenen. Mijn vader had er geen probleem mee, omdat hij wist dat het geleende bedrag ooit wel weer afgelost zou worden. Aan de eerlijkheid van Lode werd niet getwijfeld. Het bedrag is in een later stadium inderdaad weer terug betaald. Tijdens het laatste weekend van juni heerste er tijdens de Sappemeester kermis een gezellige sfeer in het dorp. De kermis werd zondagsavond altijd afgesloten met een knallend vuurwerk op de renbaan, thans het Henk Bruins sportcomplex. Vooral zaterdagavond werden de cafés in Sappemeer druk bezocht en dat waren er nogal wat:

Overzicht van cafés in Sappemeer na de Tweede Wereldoorlog.

Noorderstraat: café Blaauw, café Folgerts, hotel Struvé, café Vroom, café Dost, café De Gouden Zon

Zuiderstraat (thans Noorderstraat-Zuid): café Het Bontehuis, café Kruijer, café Dijkhuis, café Lenting

Slochterstraat: Parkhotel, café Brink

Hoek Achterdiep/Langgewijk: café Deen -

Kleinemeesterstraat/hoek Middenstraat: café Hateboer

Middenstraat: café Wieringa (?)

Borgercompagniestraat: café Deiman (voormalig stationskoffiehuis Sappemeer-Oost)

Onze beide dorpsfiguren Lode en Jan deden tijdens de Sappemeester kermis eveneens hun best, waarbij ze regelmatig werden getrakteerd door de overige cafébezoekers.

Jan Neuze met zijn hondje uitrustend op het stoepje bij kapper van Duinen

Hieronder nog enkele aanvullingen van onze redacteur Melle Vos:

“Mijn vader was politiemans in Hoogezand en vanaf 1949, na de samenvoeging, in Hoogezand-Sappemeer. Lode en Jan werden regelmatig opgepakt voor openbare dronkenschap en moesten dan hun roes uitslapen in een cel bij het politiebureau aan de Kerkstraat in Hoogezand, de vroegere marechausseekazerne. De volgende morgen werd dan een proces-verbaal opgemaakt. Daarbij werd Lode formeel gevraagd waar hij woonde. Zijn antwoord was eens “De hele wereld is mijn woning”. Jan Neuze werd vervolgens dezelfde vraag gesteld waarop hij antwoordde “Ik woon schuin tegenover hem”.

“Toen ik in 1968 ging

De politie had het er maar druk mee de zaterdagavond tijdens de kermis. Sommige dronkaards werden dan door de politie opgepakt en voor één nacht opgesloten in de cel onder het gemeentehuis van Sappemeer.

Zo was Lode meestal een vaste klant van de politie, waarbij hij dan menigmaal werd opgepakt door de motorpolitie en in de zijspan werd afgevoerd naar de politiecel. Eenmaal in de zijspan gezeten stelde hij de voorwaarde dat hij onder het afdekzeil van de zijspan plaats zou nemen. Met als argument zoals hij zelf aangaf “ ‘n bok in een ziedspan, dat liekt ja nait”.

Na aankomst bij het politiebureau bleek Lode tijdens de rit naar nog twee flesjes met het geestrijk vocht te hebben ingenomen.

Jan Neuze heeft tijdens één van zijn wandelingen door Sappemeer, waarschijnlijk onder invloed van alcoholica, een been gebroken. Nadat het been in het ziekenhuis was gezet moest hij gedurende een aantal weken revalideren in het ‘Werkhuis’ (later Zonnehof) aan de Kleinemeersterstraat in Sappemeer.

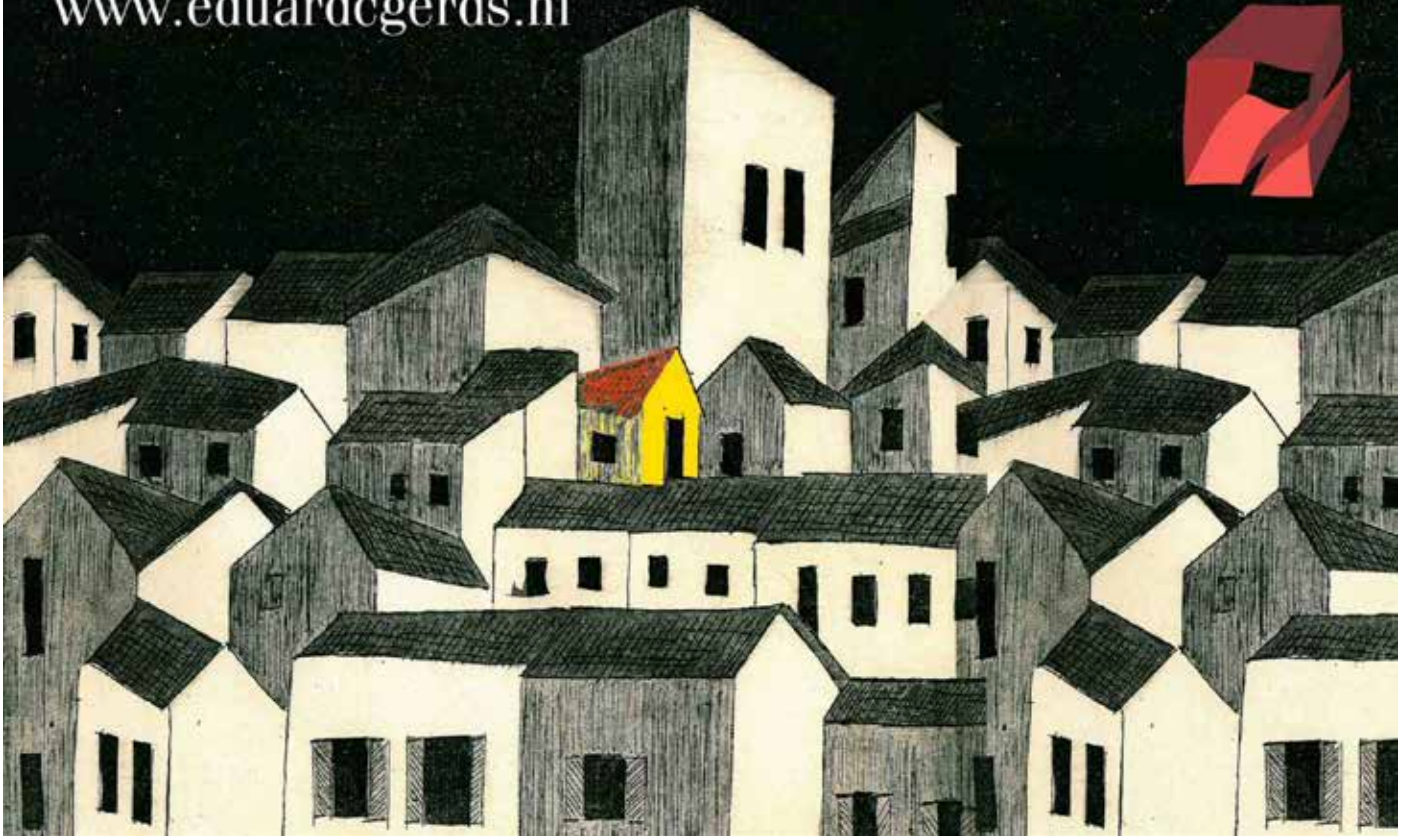
Het echtpaar Fledderman had hier de leiding. Na zijn revalidatieperiode kreeg hij het aanbod van de heer Fledderman om voorgoed zijn intrek te nemen in het verzorgingstehuis. Dat viel echter niet in goede aarde bij Jan met de opmerking dat hij zijn bed niet graag zou willen ruilen met dat uit het verzorgingstehuis.

Waarop de heer Fledderman reageerde met ‘moar ik ook nait met dij van joe”.

werken op de griffie van het kantongerecht te Zuidbroek werden mij al spoedig verhalen verteld over Jan Neuze en Lode Bok, – voor mijn tijd - vaste klanten op de strafzitting voor met name openbare dronkenschap en/of landloperij. Zo werd Lode Bok eens veroordeeld tot 3 maanden Rijkswerkinrichting, zoals dat formeel heette. Hij zou dan midden in de winter vrijkomen en hij vroeg dan ook aan de kantonrechter of het geen 6 maanden kon worden. Lode Bok verscheen meestal wel op de zitting, Jan Neuze nooit. De kantonrechter bepaalde eens dat hij Jan Neuze perse op de zitting wilde zien. Het gevolg was dat deze, in het bakje van de motor met zijspan bestuurd door een politiemans met zijn hondje aan zijn voeten, zwaaiend aan alle bekenden die ze tegenkwamen naar Zuidbroek werd vervoerd.”

Architektenburo Eduard C. Gerds

www.eduardcgerds.nl

Notariaat De Poel
Kerkstraat 148
Hoogezand

t (0598) 39 98 50
E info@notariaatdepoel.nl
i www.notariaatdepoel.nl

DAMMEN IN HOOGEZAND - SAPPEMEER (deel 2)

Siep Buurke

Het 6e toernooi kreeg een andere naam, vanwege de fusie van W.A. Scholten met Honig. Het werd het Scholten-Honig-toernooi. Het damtoernooi werd van 22 juni tot en met 3 juli 1971 in de Prof. Ir. L.H. De Langeschool gehouden. Sijbrands, Andreiko, Koeperman en Wiersma waren opnieuw de sterkste spelers. Ook op het wereldtoneel waren zij in die tijd de sterkste vier spelers. Ton Sijbrands werd al een tijdje als sterkste speler beschouwd. Hij liet in dit toernooi voor het eerst op topniveau zien dat hij inderdaad de sterkste was. Een jaar later zou hij in Hengelo voor het eerst wereldkampioen worden. Iser Koeperman had nog een ongeluk tijdens dit toernooi waardoor hij de laatste drie wedstrijden niet kon spelen. De drie wedstrijden werden remise verklaard. Het ongeluk deed zich voor op donderdagmorgen 1 juli om acht uur in de Kerkstraat. In verband met reconstructiewerkzaamheden was het weggedeelte vanaf de Meint Veningastraat naar de Kerkstraat afgesloten. Een vrachtwagenchauffeur was daardoor genoodzaakt de linker rijbaan te nemen. Koeperman kwam uit hotel Faber, hij stond op de verhoogde afscheiding tussen de rijbanen. Toen de vrachtwagen hem naderde, stak Koeperman de weg over. Koeperman werd tegen het wegdek geslingerd, waar hij bleef liggen. Met een ambulance werd hij naar een ziekenhuis in Groningen gebracht. Hij had een beschadiging aan het bekken en een hersenschudding. Dammen was daardoor niet meer verantwoord.

Het 7e toernooi heette het KSH-toernooi. Scholten Honig had nl. de toevoeging Koninklijk gekregen.

De gewonde Iser Koeperman krijgt bij Faber bezoek van een medewerker (Henk Meijer) van W.A. Scholten

Het werd van 3 tot en met 11 augustus 1973 gehouden, in de Prof. Ir. L.H. De Langeschool. Andreiko werd weer eerste. Ton Sijbrands had zich uit de actieve damsport teruggetrokken na zijn gewonnen match met Andris Andreiko. Sijbrands zou pas weer in 1988 zijn rentree in de internationale damarena maken.

Het 8e KSH-toernooi, in de Prof. Ir. L.H. De Langeschool, gehouden van 28 juli tot en met 8 augustus 1975, was minder sterk bezet. Er deden geen spelers uit Rusland mee en tot overmaat van ramp liet Baba Sy verstek gaan op de openingsdag. De jongeren Rob Clerc en Hans Jansen braken door. Rob werd 1e en Hans werd 3e.

Het 9e en laatste KSH-toernooi in Hoogezand-Sappemeer werd gehouden van 25 juli tot en met 5 augustus 1977 gehouden, in de Prof. Ir. L.H. De Langeschool. Baba Sy was gelukkig weer van de partij.

De Sovjet-Unie vaardigde Wladimir Kaplan af, niet de sterkste speler uit de Sovjet-Unie. Later kwam hij uit voor de Verenigde Staten, zoals ook Iser Koeperman voor de Verenigde Staten uitkwam. Harm Wiersma was ondertussen de wereldkampioen. Hij was in 1976 in Amsterdam voor het eerst wereldkampioen geworden. Hij deelde met Rob Clerc de eerste plaats. Ik heb een aantal keren meegedaan aan het KSH-toernooi vanaf 1971.

Ik Siep Buurke ben geboren in Sappemeer en getogen in Hoogezand. Lid van de damclub Houdt-Stand werd ik op 29 juni 1968. Hiele van Dijken was de leraar op de Dr. D. Bosschool die een damcompetitie voor leerlingen organiseerde. Mijn vriend Gert Lammerts deed daar aan mee. Hij heeft mij overgehaald ook mee te doen. De foto van mij is uit 1973. Ik speelde toen tegen Kor Hofstee. Kor Hofstee werd Nederlands jeugdkampioen 1974 en 4e bij

De 4 winnaars van het KSH-damtoernooi in 1975 Vlnr. Rob Clerc, Harm Wiersma, Hans Jansen, Nikhila

het jeugd WK in Amsterdam. Een groot damtalent, vergelijkbaar met Jannes van der Wal. Hij is na 1975 gestopt met dammen. In 1977 deed ik mee aan de Hoofdgroep van het KSH-toernooi, ik werd 3e. Ik dam nog steeds, al weer 53 jaar. Helaas is de damclub Houdt-Stand in 2017, na een bestaan van 101 jaar ter ziele gegaan door onvoldoende belangstelling. Vanaf 1987 ben ik tot 2017, in totaal 30 jaar voorzitter geweest. Op het hoogtepunt telde Houdt-Stand ongeveer 70 leden, op het laatst 5. Als men Siep Men-sonides vroeg wat hij was of deed antwoordde hij steevast: dammer! Dat zei toch meer dan dat je gemeenteambtenaar zegt. Als mensen mij nu vragen wat ik ben of doe, antwoord ik dan ook: dammer!

Pl	Naam	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	We	Wi	Re	Ve	Pt	SB
1	Ton Sijbrands	X	1	1	1	1	2	1	1	2	2	2	2	11	5	6	0	16	155
2	Andris Andreiko	1	X	1	1	2	1	2	1	2	1	1	2	11	4	7	0	15	154
3	Iser Kouperman	1	1	X	0	1	1	1	2	1	2	2	2	11	4	6	1	14	132
	Harm Wiersma	1	1	2	X	1	1	1	1	1	1	2	2	11	3	8	0	14	141
5	Michel Hisard	1	0	1	1	X	1	2	1	1	2	1	1	11	2	8	1	12	124
	Michael Korchov	0	1	1	1	1	X	1	1	1	1	2	2	11	2	8	1	12	113
7	Georges Mostovoy	1	0	1	1	0	1	X	1	1	2	1	2	11	2	7	2	11	106
	Carl Smith	1	1	0	1	1	1	1	X	2	1	1	1	11	1	9	1	11	117
9	Frank Drost	0	0	1	1	1	1	1	0	X	1	2	2	11	2	6	3	10	89
10	Mamadou Faal	0	1	0	1	0	1	0	1	1	X	1	2	11	1	6	4	8	75
11	Jack Birnman	0	1	0	0	1	0	1	1	0	1	X	0	11	0	5	6	5	57
12	Ramdev Ramcharan	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	2	X	11	1	2	8	4	33

Uitslag 6e Scholten-Honig-toernooi in 1971

Pl	Naam	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	We	Wi	Re	Ve	Pt	SB
1	Andris Andreiko	X	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	1	11	7	4	0	18	181
2	Harm Wiersma	1	X	1	1	1	1	2	2	1	1	2	2	11	4	7	0	15	147
3	Andreas Kuyken	1	1	X	1	1	1	2	1	2	1	2	1	11	3	8	0	14	144
	Baba Sy	1	1	1	X	1	1	1	2	1	2	2	2	11	3	8	0	14	139
5	Nikhila	0	1	1	1	X	1	2	1	1	1	2	1	11	2	8	1	12	115
6	Carl Smith	0	1	1	1	1	X	1	1	1	1	2	1	11	1	9	1	11	107
7	Jean Pierre Rabatel	0	0	0	1	1	1	X	2	1	2	0	1	11	2	5	4	9	86
	Jan Cazemier	0	0	1	1	0	1	0	X	2	1	1	2	11	2	5	4	9	82
	Alfred Barrow	0	1	0	0	1	1	1	0	X	1	2	2	11	2	5	4	9	80
	Freek Gordijn	0	1	1	1	1	1	0	1	1	X	1	1	11	0	9	2	9	96
11	Douwe de Jong	0	0	0	0	1	1	2	1	0	1	X	2	11	2	4	5	8	67
12	G. Lefebvre	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	X	11	0	4	7	4	50

Uitslag 7e KSH-toernooi in 1973

Deelnemers en officials KSH-toernooi 1977

Pl		Naam	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	We	Wi	Re	Ve	Pt	SB
1		<u>Rob Clerc</u>	X	1	0	1	2	2	1	2	2	2	2	2	11	7	3	1	17	158
2		<u>Harm Wiersma</u>	1	X	2	1	2	0	2	1	2	1	2	2	11	6	4	1	16	160
3		<u>Hans Jansen</u>	2	0	X	1	1	1	2	2	1	1	2	2	11	5	5	1	15	146
		<u>Nikhila</u>	1	1	1	X	0	2	1	2	2	1	2	2	11	5	5	1	15	142
5		<u>Paul Germain</u>	0	0	1	2	X	2	1	0	1	2	2	1	11	4	4	3	12	119
6		<u>Franklin Waldring</u>	0	2	1	0	0	X	2	1	1	1	1	2	11	3	5	3	11	106
		<u>Fidèle Nimbi</u>	1	0	0	1	1	0	X	2	2	1	1	2	11	3	5	3	11	99
8		<u>Georges Mostovoy</u>	0	1	0	0	2	1	0	X	0	2	1	2	11	3	3	5	9	79
		<u>Anton Schotanus</u>	0	0	1	0	1	1	0	2	X	1	1	2	11	2	5	4	9	75
		<u>Oscar Verpoest</u>	0	1	1	1	0	1	1	0	1	X	1	2	11	1	7	3	9	87
11		<u>Joseph Guichet</u>	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	X	1	11	0	6	5	6	51
12		<u>Gaetan Gagnon</u>	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	X	11	0	2	9	2	18

Uitslag 8e KSH-toernooi in 1975

Wiersma en Sijbrands tijdens Brinta damtoernooi van 1999

Siep Buurke in 1973 tegen Kor Hofstee

Naam	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	We	Wi	Re	Ve	Pt	SB	
1 Harm Wiersma		X	0	1	1	2	2	1	2	2	1	2	2	2	11	6	4	1	16 15 2
Rob Clerc		2	X	1	1	2	1	1	2	2	1	1	2	2	11	5	6	0	16 16 5
3 Carl Smith		1	1	X	1	2	1	1	2	1	1	2	2	2	11	4	7	0	15 14 9
4 Hans Jansen		1	1	1	X	0	1	1	2	2	2	2	2	1	11	4	6	1	14 14 2
5 Mamina N`Diaye		0	0	0	2	X	1	2	0	2	1	1	2	2	11	4	3	4	11 10 2
Baba Sy		0	1	1	1	1	X	1	1	1	1	1	1	2	11	1	9	1	11 10 9
7 Vladimir Kaplan		1	1	1	1	0	1	X	1	0	0	2	2	2	11	2	6	3	10 10 5
8 Oscar Verpoest		0	0	0	0	2	1	1	X	1	2	0	2	2	11	3	3	5	9 78
John van den Borst		0	0	1	0	0	1	2	1	X	1	1	2	2	11	2	5	4	9 80
Avraham Gendlerman		1	1	1	0	1	1	2	0	1	X	1	1	0	11	1	7	3	9 10 6
11 Warren Liddell		0	1	0	0	1	1	0	2	1	1	X	1	1	11	1	6	4	8 78
12 Pertap Malahé		0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	1	X	1	11	1	2	8	4 40

Uitslag ere-groep 9e KSH-toernooi in 1977

Pl	Naam	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	We	Wi	Re	Ve	Pt	SB
1	Douwe de Jong	X	0	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	11	9	1	1	19 175
	Peter van Harten	2	X	2	2	1	2	1	2	1	2	2	2	2	11	8	3	0	19 195
3	Siep Buurke	0	0	X	1	1	2	2	2	2	1	2	2	2	11	6	3	2	15 126
4	Leen de Rooij	1	0	1	X	0	0	2	2	2	2	1	2	2	11	5	3	3	13 112
	Guido Badiali	0	1	1	2	X	1	1	2	1	0	2	2	2	11	4	5	2	13 125
6	Hielke Hylkema	0	0	0	2	1	X	0	1	2	2	1	2	2	11	4	3	4	11 88
	Elena Michailovskaja	0	1	0	0	1	2	X	1	1	2	1	2	2	11	3	5	3	11 96
8	Theo Buitendorp	0	0	0	0	0	1	1	X	1	2	1	1	1	11	1	5	5	7 52
	Miljenko Lepsic	0	1	0	0	1	0	1	1	X	1	1	1	1	11	0	7	4	7 67
10	Gerrit van de Linde	0	0	1	0	2	0	0	0	1	X	1	1	1	11	1	4	6	6 59
	Miroslav Stanek	0	0	0	1	0	1	1	1	1	1	X	0	0	11	0	6	5	6 55
12	Ciska Butter	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	2	X	1	11	1	3	7	5 32

Uitslag hoofdgroep 9e KSH-toernooi in 1977

Pl		Naam		Rating	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	We	Wi	Re	Ve	Pt	SB
1		<u>Harm Wiersma</u>	GMI	2404	X	1	1	1	2	2	2	2	1	2	1	1	2	1	2	2	15	8	7	0	23	321
2		<u>Ton Sijbrands</u>			1	X	1	2	1	1	2	2	1	2	1	2	1	2	2	1	15	7	8	0	22	310
		<u>Guntis Valneris</u>	GMI	2427	1	1	X	1	1	1	2	2	1	1	1	2	2	2	2	2	15	7	8	0	22	292
4		<u>Edvard Buzinskij</u>	GMI	2341	1	0	1	X	1	1	2	2	1	1	2	2	2	1	2	2	15	7	7	1	21	275
		<u>Anatoli Gantvarg</u>	GMI	2381	0	1	1	1	X	1	1	1	2	2	2	1	2	2	2	2	15	7	7	1	21	270
6		<u>Alexander Getmanski</u>	GMI	2345	0	1	1	1	1	X	0	1	1	2	0	1	2	2	1	2	15	4	8	3	16	211
7		<u>Igor Kirzner</u>	MI	2346	0	0	0	0	1	2	X	1	1	0	2	1	1	2	2	2	15	5	5	5	15	176
		<u>Alexander Georgiev</u>	GMI	2389	0	0	0	0	1	1	1	X	2	1	2	2	1	1	2	1	15	4	7	4	15	184
		<u>Rob Clerc</u>	GMI	2388	1	1	1	1	0	1	1	0	X	1	1	2	1	2	1	1	15	2	11	2	15	209
10		<u>Arnaud Cordier</u>	MI	2335	0	0	1	1	0	0	2	1	1	X	1	2	0	1	1	2	15	3	7	5	13	167
		<u>Raoul Bubbi</u>	MI	2274	1	1	1	0	0	2	0	0	1	1	X	1	1	1	1	2	15	2	9	4	13	177
12		<u>Ronald Schalley</u>	MF	2216	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	1	X	1	1	2	2	15	2	7	6	11	135
13		<u>Eldar Aliev</u>			0	1	0	0	0	0	1	1	1	2	1	1	X	1	0	1	15	1	8	6	10	132
14		<u>Piotr Chmiel</u>	MF	2214	1	0	0	1	0	0	0	1	0	1	1	1	1	X	1	1	15	0	9	6	9	120
15		<u>Maks Shavel</u>	MI	2245	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0	2	1	X	1	15	1	6	8	8	92
16		<u>Kaido Leesmann</u>	MI	2258	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	1	X	15	0	6	9	6	79

Europees Kampioenschap 7 tot en met 23 september 1999, Gemeentehuis Hoogezand-Sappemeer.

Reinders Anjenette (1828-1901)

Kees Kuiken

REINDERS, Anjenette, bekend als 'weduwe Joustra' (geb. Hoogezand 27-4-1828 – gest. Sneek 9-3-1901), ondernemster. Dochter van Uko Reinders (1786-1872), molenaar en hout-koopman, en Martha Huges (1802-1851). Anjenette Reinders trouwde op 2-11-1854 in Hoogezand met Steven Joustra (1824-1865), boekverkoper. Uit dit huwelijk werden 5 kinderen geboren.

Anjenette Reinders in haar Sneker huiskamer
(Collectie Wed. S. Joustra & Zoon B.V., Sneek).

Anjenette Reinders, vernoemd naar haar in 1846 overleden grootmoeder Anje Reinders-Ukes, werd als oudste van vijf kinderen geboren bij de zaagmolen Overwater aan het Winschoterdiep in Hoogezand, in 1792 door haar grootvader gebouwd (Coll. Ten Bruggencate nr. 04456u). De familie was doopsgezind

(Dop, 229, 288). Over de jeugd van Anjenette is niets bekend. Na het overlijden van haar moeder in 1851 bleef ze nog drie jaar voor haar vader zorgen.

Op haar 28ste trouwde ze met de vier jaar oudere doopsgezinde koopmanszoon Steven Joustra, firmant in de Hoogezandse boekhandel Joustra en Van der Baan. Na de dood van medefirmant Steven van der Baan in 1856 was hij enig eigenaar. In Hoogezand werden hun vier kinderen geboren – een van hen stierf jong.

Weduwe Joustra.

In 1860 verhuisden Anjenette Joustra-Reinders, haar man en de drie overlevende kinderen naar Sneek. Toen hun jongste zoon Hendrik daar in 1863 werd geboren, was vader Steven 'zonder beroep', maar kort daarna begon hij een wijnhandel. Twee jaar later overleed hij op veertigjarige leeftijd aan een korte maar hevige 'zenuwzinkingsziekte' (waarschijnlijk buiktyfus). Weduwe Anjenette Reinders werd voogd en haar zwager Hendrik Joustra toeziend voogd over Geesje (8), Martha (7), Uko (5) en Hendrik (2). Bekend is dat ze in 1866 met haar kinderen een huurhuis bewoonde aan de Stadsgracht buiten de Noorderpoortsbrug. In de Leeuwarder Courant beval de 'wed. S. Joustra te Sneek' zich jarenlang aan voor de levering van 'zeer goed belegen' bordeaux-, rijns-, port- en maderawijnen, nieuwe frambozenbrandewijn, limonades, likeuren en gedestilleerd. Ze verzocht keer op keer vriendelijk om terugzending van lege manden, kruiken, flessen en fusten. Uit een kopiebrievenboek blijkt dat ze omstreeks 1870 ook dozen luxe sigaren ('manila's') leverde.

De zaken van de weduwe Joustra gingen zo goed dat ze in 1876 samen

met achterneef Jan Huges (1846-1928) twee eigen panden kon kopen. Huges was een jaar eerder op huwelijkse voorwaarden getrouwd met haar oudste dochter Geesje, en was zo ook haar schoonzoon.

In 1877 verhuisde het bedrijf 'in wijnen, likeuren en gedestilleerd' naar het Kleinzand, een grachtje in de binnenstad van Sneek waar de schuiten van leveranciers en grote afnemers voor de deur konden lossen en laden. Op 4 juni 1878 ging Reinders met Huges, die tot dan toe als haar agent optrad, een vennootschap onder firma aan als 'Wed. S. Joustra en Zoon', de naam die het bedrijf ook nu nog voert. De weduwe Joustra ('en zoon') adverteerde in de eerste jaren veel met frambozenbrandewijn, getrokken van de nieuwe fruitoogst, en vanaf 1888 met mandflessen zelf geïmporteerde 'prima cognac'.

Op 29 april 1889 trok de weduwe zich terug uit de vennootschap. Het bedrijf werd daarna door Huges voortgezet, nog altijd onder de bekende naam 'Wed. S. Joustra en Zoon'. Anjenette Reinders overleed, 73 jaar oud, op 9 maart 1901 in Sneek. Volgens haar successiememoorie liet ze geen onroerend goed na. Reinders is bij haar man begraven op de Algemene Begraafplaats in Sneek.

Beerenburger

Hoewel de weduwe Joustra tegenwoordig vooral wordt geassocieerd met de kruidenjenever ('beerenburger') die onder haar naam wordt verkocht, staat niet vast dat Anjenette Reinders deze al zelf heeft gefabriceerd. Wel werd tegen het einde van de negentiende eeuw in cafés in Friesland sterke drank verkocht als beerenburger (naar de 'maagkruiden' die vanouds door onder meer de Amsterdamse firma Hendrik Beerenburg

aan de Stromarkt werden geleverd), maar de firma Wed. S. Joustra en Zoon adverteerde pas in 1917 voor het eerst met 'beerenburg jenever'. De opkomst van Sneek als watersportcentrum maakte Joustra's beerenburg in de jaren 1960 ook buiten de Friese grenzen bekend. Het 'winkeltje van de weduwe' werd een bezienswaardigheid. In 2004 schreef directeur Heleen Sonnenberg een boekje over haar bedrijf, dat toen al een familie-bv was. In 2014, bij het 150-jarig bestaan, werd in het proeflokaal aan het Kleinzand onder de naam 'Anjenette' een speciaal bier gepresenteerd dat was gelagerd in oude beerenburgvaten.

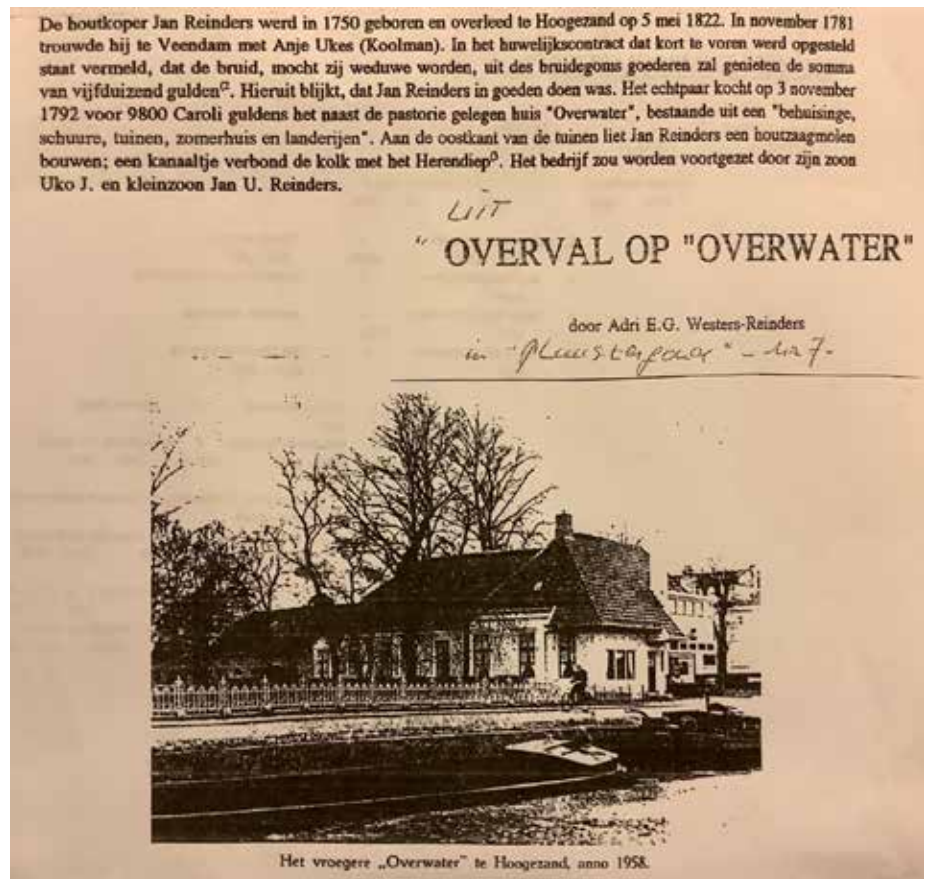
Archivalia

Stichting Molendocumentatie, Amsterdam: collectie Ten Bruggencate. Groninger Archieven, Groningen: Burgerlijke Stand (www.allegroningers.nl). Archief Wed. S. Joustra & Zoon B.V., Sneek: kopiebriefboek. Tresoar, Leeuwarden: archief Leeuwarder Courant; notarieel archief; archief Weduwe Joustra (1900-1956).

Literatuur

Heleen Sonnenberg, *Zes generaties Beerenburg, 140 jaar Weduwe Joustra* (Sneek 2004). Bert Dop, ed., *Ernstige godsvrucht en gezond verstand: een selectie uit de dagboeken van Foeke Wigles Gorter, leraar van de doopsgezinden in Sappemeer* (Hilversum 2010). Elio Pelzers, 'Jan Huges', *Biografisch Woordenboek Gelderland* 9 (2012) 68-70.

Het artikel is op verzoek van de redactie aangevuld met informatie van ons lid mevrouw Mariëtte Kolff-Reinders, die ons ook attendeerde op een eerder verschenen artikel in *Pluustergoud* 7 (december 1997) met de titel "Overval op Overwater" van de hand van ons lid mevrouw Adrië E.G. Westers-Reinders. Beide dames zijn verwant aan Anjenette Reinders en een artikel in de *Groninger Almanak* van 1959 van G.N. Schutter. Citaat uit *Pluustergoud* 7 (december 1997):

“De houtkoper Jan Reinders werd in 1750 geboren en overleed te Hoogezand op 5 mei 1822. In november 1781 trouwde hij te Veendam met Anje Ukes (Koolman). In het huwelijkscontract dat kort te voren werd opgesteld staat vermeld, dat de bruid, mocht zij weduwe worden, uit des bruidegoms goederen zal genieten de somma van vijfduizend gulden. Hieruit blijkt, dat Jan Reinders in goeden doen was. Het echtpaar kocht op 3 november 1792 voor 9800 Caroli gulden het naast de pastorie gelegen

huis ‘Overwater’, bestaande uit een ‘behuisinge, schuure, tuinen, zomerhuis en landerijen’. Aan de oostkant van de tuinen liet Jan Reinders een houtzaagmole bouwen; een kanaaltje verbond de kolk met het Herendiep. Het bedrijf zou worden voortgezet door zijn zoon Uko J., en zijn kleinzoon Jan U. Reinders”.

Gedeelte uit het artikel van G.N. Schutter in *De Groninger Almanak* van 1959: “Anje Ukes (Coolman) was een afstammeling van de be-

Villa Overwater, coll. Mevr. Ans Meijer-Reinders

faamde Uko Walles uit Noordbroek, de stichter van een afzonderlijke groep van doopsgezinden, terwijl ook haar man voortkwam uit een oud doopsgezind geslacht. Jan Reinders liet aan de oostkant van de tuinen een hotzaagmolen zetten; een kanaaltje verbond de kolk met het Herendiep. Beide zijn nog aanwezig (1959, red.) Zijn zoon en kleinzoon hebben het bedrijf voortgezet, doch toen deze nijverheid in het laatste kwart van de vorige eeuw (19e eeuw, red.) begon te tanen, is de houtzaagmolen afgebroken. Het oude 'Overwater' veranderde van eigenaar en is kortgeleden (1959, red.) verbouwd tot een moderne paardenslaggerij. Alleen de wagenshuur duidt nog op de vroegere bestemming. De tuinen beleven intact. Op het terrein verrees een nieuwe woning, die in 1911 is ver vangen door het tegenwoordige herenhuis, thans (1959, red.) het eigendom van Uko Daniel Reinders, een achterkleinzoon van boven

vermelde Jan Reinders. Een terras omzoomt thans de oude hof; in de rand blinkt in rode steen de naam 'Overwater'. Zo blijft de herinnering bewaard aan deze vroegere buitenplaats, eens het 'cierlijk oog van 't Hogezaant'

Aanvullingen door mevrouw Mariëtte Kolff-Reinders:

Uko (Jan's) Reinders (1786- 1872) trouwde met Martha Huges (1802-1851), hun oudste kind: Anjette (1828- 1901) trouwde met Steven Joustra. (1824- 1865).

Hun 2e kind, Jan (Uko's) was de overgrootvader van genoemde Adri Westers- Reinders, hun 5e Kind, Reinder (Uko's), was de overgrootvader van Ans Meijer- Reinders, die de foto/tekening van " Overwater 1911 ", bezorgde.

Hun 4e kind, Hugo (Uko's) is mijn overgrootvader, getrouwd met Titia Boerma. Mijn overgrootmoeder Titia Reinders- Boerma is na het overlij-

den van haar echtgenoot, hertrouwd: Titia Janssen- Boerma liet het huis " Overwater " (ver)- bouwen in 1911. Nadat háár zoon, Uko Daniël (1880-1963), mijn grootvader dit huis in 1951 ging bewonen, liggen daar veel van mijn herinneringen.

Het feit dat mijn "overoudtante" Anjette op die grond werd geboren in het vroegere "Overwater", dáár opgroeide in een 19e-eeuwse ondernemersfamilie, j zich ontwikkelde tot zakenvrouw en een bedrijf startte dat nog steeds bestaat en al 107 jaar bekend is ..... dát feit maakte dat we in 2019 ter gelegenheid van mijn 80e verjaardag met onze kinderen en kleinkinderen vanuit Langweer naar Sneek gingen varen alwaar we aan háár authentiek bedrijf op Kleinzand 32 een bezoek brachten, een rondleiding kregen en een slokske wijdden aan de " Weduwe Joustra Beerenburg "

Conservering industrieel monument Van Calcar

Historische Vereniging adviseert de gemeente Midden-Groningen

Het bestuur van de Historische Vereniging Hoogezand–Sappemeer e.o. is door de gemeente Midden-Groningen gevraagd te adviseren betreffende de conservering en de herbestemming van het hekwerk 'Van Calcar', thans nog aanwezig in het te reconstrueren gebied aan de Kerkstraat 38a te Hoogezand. Aan het huidige Heveapad in Hoogezand was in 1953 nog gevestigd de firma Van Calcar & Zoons. Van Calcar produceerde diverse soorten jenever, brandewijn en cognac. In 1957 is de laatste Hinderwetvergunning afgegeven. Het pand, waar deze firma was gevestigd, is in 1978 afgebroken. Wat er nog resteert is de oprijlaan vanaf de huidige Kerkstraat, met bomen en het toegangshek naast het voormalige Arbeidsbureau en tot voor kort Gemeentewerken aan de Kerkstraat. Het hekwerk vertoont nog de sporen van het verleden. De letters V en C van dit industrieel monument herinneren hieraan. Er is een aantal suggesties gedaan om dit monument voor de toekomst te behouden en te conserveren : terugplaatsen in het te reconstrueren gebied Kerkstraat heeft de voorkeur van de historische vereniging.

Het industriële monument 'Van Calcar' aan de Kerkstraat. © Wim A.H. Rozema- HV

Zelfde plaats .....

Gerrit Stuut

Foxham - Winschoterdiep, omstreeks 1955

De foto toont het Winschoterdiep in oostelijke richting, ongeveer ter hoogte van de ijzergieterij Noord Nederland (niet zichtbaar op de foto). Geheel links de Foxhamsterhoofdweg. Dit gedeelte behoorde tot 1947 bij de gemeente Slochteren, doch door de aanleg van het Nieuwe Winschoterdiep maakte deze streek door een grenscorrectie sindsdien deel uit van de gemeente Hoogezand. Rechts op de foto de Werfkade. De Werfkade bestond uit een aaneenschakeling van grotere en kleinere scheepswerven, afgewisseld door meestal bedrijfs-woningen. Geheel rechts de werf van Bodewes Scheepswerven Martenshoek (BSM), locatie Jachtwijk. (collectie: G.J. Stuut; F-038)

andere foto ..... (40)

Foxham, anno 2020

In de loop der jaren zijn de schepen aanzienlijk groter geworden, hetgeen ook een vergroting van de werven betekende. Zodoende is het hele gebied tussen beide Bodewes-locaties Verstockt en Jachtwijk in handen gekomen van de Royal Bodewes. Voorheen werden de scheepswerven bevoorrad via het water van het Winschoterdiep. Omstreeks 1970 is aan de achterzijde van de werven de Industrieweg aangelegd, zodat deze veel gemakkelijker bereikbaar zijn geworden. Op de locatie Verstockt worden veel secties voor de nieuw te bouwen schepen voorbereid, terwijl de afbouw en de tewaterlatingen van de schepen plaatsvinden op de locatie Jachtwijk. Bij deze werf is het kanaal verbreed en uitgediept en zijn er betonnen kades aangelegd om de schade van de watergolf, tijdens de tewaterlating, zoveel mogelijk te beperken. Rechts op de foto het pas afgebouwde m.s. Scot Ranger (Rochester) en op de achtergrond de scheepshal van de locatie Verstockt. Geheel rechts Foxham, voorheen Foxhamsterhoofdweg, met op de achtergrond een gedeelte van de voormalige Rooms Katholieke Sint Martinus Kerk. (collectie: G.J. Stuut 108-0912)

De Veenkoloniën

Van ons lid de heer Kees Wolthuis uit Oegstgeest kregen we onderstaande lezing die zijn vader drs. Gerrit Gijsbert Wolthuis* omstreeks 1950 heeft gehouden voor leden van de IOOF (International Order of Odd Fellows).

De Veenkoloniën

Zoals de agenda van deze zitting aangeeft, zal ik vanavond spreken over de Veenkoloniën. Het is mijn bedoeling mij hierbij te beperken tot de Groninger Veenkoloniën en zoveel mogelijk tot de oude Veenkoloniën, omvattende de gemeenten Hoogezand-Sappemeer, Veendam, Muntendam, Wildervank, Oude- en Nieuwe-Pekela.

Op welke wijze het veen, dat hier vroeger werd aangetroffen, is ontstaan, is moeilijk uit te maken. Men is naar analogie van onderzoeken in gebieden, waar de ontginning veel later plaatsvond of nog plaats vindt, tot de conclusie gekomen, dat het veen ontstaan is op een bodem, die door het grondwater voortdurend vochtig werd gehouden en wel gevormd werd door een aaneenschakeling van komvenen, die dus door inzinking zijn ontstaan. In het Noordelijk deel van dit veengebied, trof men verschillende meren of poelen aan, Sappemeer, Kleinemeer, Zwanemeer en Hoedmansmeer. De ontwatering in dit gebied had plaats door verschillende waterlopen namelijk Hunze, Oude AE, Pekel A. Vaak is het moeilijk de oude loop van deze riviertjes te reconstrueren. Zo stroomde de Hunze vroeger in een grote boog Oostwaarts om de stad Groningen heen, langs Euvelgunne, waarschijnlijk is reeds in de 13e eeuw de boog

van de Hunze afgesneden door het graven van het Schuitendiep. Het stroomgebied van de Hunze langs de stad Groningen en Hoogezand is een van de laagste delen van de provincie Groningen. Hier liggen ook het Zuidlaarder- en het Foxholstermeer. Deze vier meren liggen in een laagveengebied, maar ook het hoogveen bevatte een groot aantal poelen of plassen, op de oude kaarten vaak aangeduid als meerstallen. Hiertoe behoorden ook het reeds genoemde Sappemeer of Duivelsmeer, dat ongeveer bij het Winkelhoeksterdiep begon en zich tot de Jagerswijk uitstrekte. Ten zuiden daarvan lag het Kleinemeer, dat met het Sappemeer in verbinding stond. Het Sappemeer had door middel van het Abrahamsdiepje verbinding met het Foxholstermeer maar het meest water van het Sappemeer zal zijn afgevoerd door de in de richting van Slochteren stromende Siepsloot. De beide voornaamste riviertjes van het centrale deel van het veengebied, waarin later de Veenkoloniën ontstonden waren de oude AE (Veendam-Muntendam) en de Pekel A. Door de stroomgebieden van deze stroompjes wordt het veenmoeras onderverdeeld in een aantal naast elkaar liggende stroken, meestal N.Z. gericht, namelijk Hunzedal, het afwateringsgebied van het Sappemeer en omgeving, stroomgebied van Oude AE en Pekel A. Elke rivier is het ware as geworden van het veenkoloniestelsel, zie naar de Pekela's, Veendam terwijl ook in het N.W. stuk de vervening zich heeft aangepast aan de waterstaatkundige toestand. Men moet echter een uitzondering maken voor de veenkoloniën in de randgebieden die veel meer onder de invloed van de randgebieden ontstaan zijn en ook

veel ouder zijn dan de Veenkoloniën van het centrale deel. Het is verband daarmee nuttig na te gaan aan wie deze veengronden behoorden en tot welke gebieden ze staatkundig behoorden. Zoals algemeen bekend mag worden geacht wordt de grens tussen Groningen en Drente gevormd door de zogenaamde Semslinie, een scheiding door de landmeter Sems in 1615 vastgesteld, een rechte lijn van Wolfsbarge naar het huis Ter Haar bij Ter Apel. Deze lijn liep recht aan op de Martinatoren in Groningen. Na heel veel strijd is deze grens definitief vastgesteld in 1817. In de Groninger Veenkoloniën liepen ook een aantal grenzen, ze behoorden namelijk tot het Gorecht, Oldambt en Westerwolde. Onder het Gorecht verstaan we het gebied ten oosten van de Hondsrug namelijk de kerspelen Noorddijk, Middelbert, Engelbert en Westerbroek, terwijl ook Kropswolde en Wolfsbarge hiertoe behoorden. Dit gebied kwam definitief onder de stad in 1460. Onder het Gorecht behoorden Hoogezand, Sappemeer en Lula het zogenaamde Oost-Gorecht, dat in 1663 onder een aparte rechtsstoel namelijk die van Sappemeer, kwam. Het veengebied van Muntendam, Meeden en Westerlee behoorden onder het Oldambt. Dit gebied veroverde de stad Groningen in 1444. Westerwolde verwierf de stad in 1478. Het gehele veengebied viel onder de jurisdictie van de stad Groningen. Aan wie behoorden nu de venen en in welke vorm? Waren het zogenaamde Markegronden of niet. Hier zijn de geleerden het niet over eens. De zogenaamde acten van veenverkoop vertellen ons, dat de verkoop plaats heeft door een aantal personen namens een grotere groep eigenerfden

en gerechtigden, waarna deze in de gelegenheid werden gesteld tegen de verkoop bezwaren in te brengen. Het veen was in het bezit van een kerspel als collectiviteit, de kerspelluiden konden ieder voor zich afzonderlijk hun rechten in dit gemeenschappelijk bezit niet realiseren.

De eerste pogingen om dit grote veenmoeras productief te maken zijn uitgegaan van het omliggende gebied en hierbij moet men onderscheid maken tussen het werk van de kloosters en van de dorpen. Het ontginningswerk in deze gebieden is volgens de oudste berichten verricht door de kloosters. Het ontginningswerk behoorde geheel tot de taak welke de Premonstratenser- en Cistercienser-orde zich had gesteld. Ze bouwden in de wildernis hun voorwerk en bezetten deze met lekenbroeders. Ze moesten van nature de eerste veenontginners waren, daar zij als de enige kapitaalverstrekkers in staat waren huizen te bouwen en beschikken over werkkrachten in de vorm van lekenbroeders. De kloosters die rondom het veengebied lagen, behoorden tot deze orden, bijvoorbeeld in het zuiden het klooster van Ter Apel en het klooster in Heiligerlee met veel veenbezit. Zo bezit het klooster te Termunten een voorwerk in Muntendam ten behoeven van de turfgraverij, namelijk de boerderij te Tussenklappen, afkomstig van de familie Kloosterboer, tot voor enige jaren de grootste boerderij in de naaste omgeving. Tot de Cistercienser-orde behoorden onder andere het nonnenklooster te Essen.

De venen van dit gesticht lagen onder Kropswolde en Hoogezand en vormden later de basis van de aanleg van laatstgenoemde plaats. Het klooster Essen bezat hier al vroeg een voorwerk, in een acte van 1415 is sprake van een kwestie gerezen tussen de abdis van het klooster en de plebaan te Kropswolde over de opbrengsten van de kapel van Maria, gelegen bij het voorwerk van Yessen, (een andere naam voor Essen). Verder wordt in een acte van 1460 gesproken van een sloot gegraven van Vossesholl naar den Borch en een sloot buiten de weg naar Colham gegraven in gemeen-

schap met het klooster, waarbij bepaald wordt, dat men over elkaars landen mag vervoeren turf en hout. Het meest bekend is echter het ontginningswerk van het grote Cistercienserklooster van Aduard. Deze ontginning is reeds van zeer oude datum. In 1261 verkopen de eigenerven van Zuidlaren reeds venen aan de Hunze gelegen aan het klooster, dat daar wegen mag aanleggen om de turf per as naar Wolfsbarge te vervoeren.

In Everdeswolde, een plaats, waarvan de ligging niet precies bekend is, misschien in de streek waar nu Zuidlaarderveen en Annerveen liggen, bezat het klooster een voorwerk. Het grootste gedeelte van zijn grondgebied was echter in eigendom gegeven van de meiers, die de venen vergroeven tegen een deel van de opbrengst. Ook in het veen van Wolfsbarge had Aduard een voorwerk. Verder Noordwaarts van de Aduarderven had Aduard een voorwerk. Verder Noordwaarts van de Aduarderven is in Kropswolde al vroeg een veenafraving gedaan, namelijk in de bovengenoemde venen van het klooster Essen. Bij Kropswolde hadden Groninger burger de turfgraverij gepacht. De stad gaf in 1426 aan deze verveners verlof om met hun gezin langer dan 6 weken buiten de stad te verblijven zonder hun poortrecht te verliezen. De burgers groeven zelf of met aangenomen arbeidskrachten het veen af en brachten de turf per schuit door het Foxholster- en het Zuidlaardermeer naar de stad om de turf daar te verkopen. In 1403 werd in de stad het schuitenvervoerders-gilde opgericht, dat vooral diende om de turf uit de venen van Kropswolde naar de stad en elders te vervoeren. Dit gilde kreeg tenslotte een monopolie voor het turfvervoer in deze streek, niemand mocht turf halen buiten het Schuitenvaardersgilde, behalve die van Wolfsbarge, Kropswolde en Westbroek, die het met kleine schuiten mochten doen. In de 15e eeuw gingen de schippers in Kropswolde wonen. Wellicht dat er scheiding heeft plaats gehad tussen Schippers en Turfgravers. Deze turfafgraving was nog zeer primitief. Men zocht de

beste plekjes uit, groef een veenput, haalde turf weg en betaalde daarvoor een zeker bedrag aan de eigenaar. Eerst later is de turfgraverskolonie Kropswolde-Wolfsbarge in een landbouwkolonie veranderd. Langzamerhand is de ondergrond tot bouwgrond gemaakt. Voor de aanleg van Kropswolde is ook geen kanaal gegraven. De hogere zandgrond ten oosten van het Zuidlaardermeer was hier het eerst begaanbare en bewoonbare gebied. De weg die over de zandgrond liep, werd de as, van waaruit de veenafraving in oostelijke richting begon. Zo werden Kropswolde en Wolfsbarge weg veenkoloniën. Ze sluiten zich bij de serie weg veenkoloniën welke op de zandstrook ten oosten van de Hunze zijn ontstaan. Wanneer men op de topografische kaart Kropswolde met de ten oosten daarvan gelegen Veenkoloniën valt het op door zijn onregelmatige perceelindeling. Dit verschijnsel voor bij alle vestigingen langs een weg of kanaal wanneer de as van een vestiging niet in een rechte lijn verloopt. Een ander voorbeeld daarvan is de vervening van de Meedener venen. De vestigingen zijn nu en dan met de ontginning het veen ingeschoven bijvoorbeeld te Kropswolde en de Meeden (Veensloot, Korte Akkers). Vermelding dient nog een ander voorbeeld van veenontginning waarvoor slechts weinig kapitaal nodig was, namelijk de boekweitbouw. De bovenste veenlaag die op de droogste plekken een heidevegetatie droeg, werd door middel van branden geschikt gemaakt voor de verbouw van enkele gewassen, zoals bijvoorbeeld boekweit. De bovenste veenlaag bonk genaamd, werd gedraineerd door het graven van greppels. Daarna werd het veen omgehakt. Dit losgehakte veen bleef een jaarlang liggen en droogde uit. Dan werd tussen 1 mei en 21 juni dit veen gebrand door met een vuurkorf vuur fijn te verdelen over de zoden. Dit branden kon hoogstens 6 tot 8 jaar plaatsvinden, dan was de losgehakte zode zover verteerd, dat ze bij het branden slechts as gaf. Na 25 jaar kon men opnieuw beginnen met branden. Deze boekweitcultuur heeft zich in Wes

terwolde zeer lang gehandhaafd tot plusminus 1925.

Geheel anders dan van de randgebieden verliep de ontwikkelingsgeschiedenis van het Centrale deel van de Groningen Veenkoloniën. Het centrum van het veenmoeras lag het langst ongerept, omdat het door de omliggende dorpen niet gemakkelijk in gebruik kon worden genomen.

Het centrale deel is dan ook niet in cultuur gebracht door de omliggende randgebieden, maar door vreemden kolonisten die van buiten kwamen. Deze kolonisten werkten niet individueel maar grote veencomplexen werden gezamenlijk aangepakt en geëxploiteerd naar een vooraf opgemaakt plan en volgens vaste regels, met als resultaat een kolonie en zelfs een systeem van koloniën.

We dienen nu de vraag te beantwoorden, welke de redenen waren, dat men het veen ging ontginnen. Was het om de turf of om de grond te doen. Primair is wel geweest het turfgraven. De voornaamste oorzaak was het gebrek aan hout, dat in de 17e eeuw in Holland nijpend was. Daar was al eeuwen de turf als brandstof gebruikt, deze turf was laaglandveen en het zogenaamde darinkdelven (zout winnen uit veen, red.) had hier geleid tot een grote landverwoesting, zodat de overheid zich tenslotte verplicht achtte hieraan een einde te maken. Zo ontstond er belangstelling bij de Hollanders om de uitgestrekte veengebieden in het Noorden af te graven.

Niet allen de Hollanders hebben het initiatief genomen, meer nog wordt in de geschiedenis van de veenafgraving melding gemaakt van Friese veenboeren. De Friesen waren vanouds bekend met de turfgraverij; men was in Friesland al vroeger begonnen met de afgraving van de venen, waar het ook met behulp van kanalen aanleg heeft plaatsgevonden. Vooral de Doopsgezinden hebben zich met turfgraverij bezig gehouden, waardoor ook verklaard wordt de grote toeloop van Doopsgezinden naar de Groningen Veenkoloniën. De aanvoer van Groninger turf in de Hollandse steden, vooral Amsterdam,

nam al spoedig een belangrijke plaats in. Ook de stad Groningen is misschien de turfgraverij begonnen ter wille van de brandstofvoorziening. In 1621 werd de uitvoer van turf uit de provincie verboden wegens duurte van het artikel, hetgeen wijst op onvoldoende voorziening met brandstof.

Een andere aanleiding tot de turfgraverij op grote schaal is waarschijnlijk geweest de toenemende baksteenbouw. Als derde factor dient genoemd te worden het feit, dat na de 30-jarige oorlog de Groningse turfschippers ook zorgden voor de turfvoorziening van de Hanzesteden, Hamburg en Bremen. De afzet van turf was dus wel verzekerd.

Een belangrijke factor in de ontwikkelingsgeschiedenis van de Groningen Veenkoloniën is geweest de leiding die de stad bij de vervening heeft genomen. In het centrum lagen de grote complexen kloosterveen. Alleen het veen langs de Oude AE en de Pekel A was niet in handen van kloosters. Ten oosten van de weg Kolham, Kropswolde, Wolfsbarge tot aan de Muntendammerven lagen de uitgestrekte kloosterveen van de abdij van Aduard en het klooster Essen. Tussen Muntendam- Meedener- en Pekelderven in lag het veenbezit van het klooster te Heiligerlee. Deze kloosterveen waren na de Reductie (1594) gese-

culariseerd en bezit geworden van Stad en Lande. Het overige veen was in bezit van kerkvoogdijen of andere organisaties van kerspellingen. Het veenbezit was dus in weinig handen waardoor transactie gemakkelijker plaatsvonden en bovendien maakte dit bezit in één hand de uitgifte in grotere complexen en daarmee een aanleg volgens vast plan op bredere basis mogelijk. De vervening was een goede kapitaalsbelegging, vooral toen de bereiding tot cultuurgrond ermede verbonden werd. Uit het proces over de nalatenschap van Adriaan Gerrits Wildervanck blijkt, dat deze voor een morgen (ongeveer een hectare, red.) veen 150 gulden betaalde. Op één zo'n morgen werd 5000 tot 8400 gulden verdiend, al naar gelang de verkoop geschiedde naar Noord-

Duitsland, België of elders. Wildervanck schonk zijn beide kinderen elk 200 morgen. Toch vraagt de ontginning veel kapitaal, want voortdurend is sprake van financiële moeilijkheden bij de ontginners zoals Clock en Wildervanck.

Vooral Groninger burgers hebben een daadwerkelijk aandeel in de ontginning genomen. Dit maakt het ingrijpen van de Stad des te begrijpelijker. Dat de Stad het turfvervoer door haar wateren trachtte te leiden, paste geheel bij haar stapelrecht. Het belangrijkste is echter geweest dat de Stad veenbezitster is geweest en de ontginning in een bepaalde richting

dreef, nl uitbreiding van woonruimte, de vermeerdering van de beschikbare cultuurgrond. Van veel betekening is geweest waarop zij haar bezit in exploitatie gaf en de richtlijnen die zij voor deze exploitatie vaststelde. Nog een andere factor is van belang voor het slagen van de ontginning. Het veenmoeras was door zijn natuurlijke afwatering in een aantal stroken verdeeld waardoor die waterlopen als het ware de invalspoorten werden, van waaruit de ontginning kon beginnen. De kanalen zijn dan ook op de plaatsen van deze lopen gegraven. Daar lagen de laagste plekken, daar was de afwatering het gemakkelijkst en werd de vervening het meest rendabel.

De oudste ontginning is echter van de stad Groningen uitgegaan. Een compagnie van vier tot vijf personen, die hier weer veen kocht van de eigenerfde ingezetenen van Winschoten waren de eerste. De hoofdpersoon in deze onderneming werd al spoedig Feiko Alles Clock. Het was een grootveengebied, het besloeg 101 loten hetgeen minsten 750 ha is. Men begon met de kanalisatie van de Pekel A. In de verdeling van veenplaatsen vertoont Pekela reeds het karakter van de veenkoloniale aanleg namelijk het opstrekken van de wijken aan weerskanten van het kanaal. Clock geraakte in geldverlegenheid, waarop de stad in 1634

driekwart van zijn bezit overnam. Ook van andere personen kocht de Stad aldaar veen en kreeg aldus het grootste gedeelte van de Pekelder venen in handen. De Stad exploiteerde niet zelf maar gaf het veen in huur op bepaalde voorwaarden, waarbij een kwart van de zwarte turf en een zesde van de grauwe turf aan de Stad moest worden betaald. Als illustratie van de opbrengst een enkel cijfer; in 1805 verkocht de Stad haar aandeel in de dat jaar gegraven 6500 dagwerk turf voor 25.000 gulden. Evenzo verliep de aanleg van Sappemeer en Hoogezand in het gebied van de kloostergoederen van Aduard en Essen.

Deze venen waren zoals we gezien hebben gesecculariseerd en in handen gekomen van Stad en Lande. Nadat

Cornelis Pensen in opdracht van een Compagnie van belanghebbenden in de provincie Utrecht, onder wie Gillis van Stoutenburg, burgemeester van Rhenen, het veen had opgemeeten, deed deze compagnie, meestal de Reensche Compagnie genoemd, in 1604 het verzoek bij de landdag een deel der venen te mogen huren. Deze compagnie kreeg de venen ten oosten van het Boerenveen te Kropswolde tot aan het Sappemeer in pacht tegen de volgende voorwaarden: pachtijd 60 jaar, pachtsom 200 Carolie Gulden per jaar en de pachters mochten een diep graven vanaf Foxhol. Een dag tevoren hadden de Utrechtse heren reeds enig veen gekocht van

het kerspel Kropswolde, nodig voor het graven van een scheepsvaartweg. Hoever deze compagnie is gevorderd is niet bekend, maar in 1606 werd aan de pachters reeds surseance verleend, hetzelfde geschiedde in 1607 toen de heren wegens gebrek aan sauegarde (vrijgeleide, red.) door de vijand werden verhinderd met hun arbeid voort te gaan. In 1613 droegen de Utrechtse heren op de venen voor de nog resterende jaarmalen, alzo tot 1665 toe, aan de Stad over.

Eigenaardig is de Stad de pacht nooit betaald heeft. De Utrechtse heren hielden een derde van de venen voor eigen exploitatie, maar dit ging in 1616 ook aan de Stad over. De Stad heeft de zaken flink aangepakt want het was de bedoeling een kanaalverbinding tot stand te brengen met het Oldambt. In 1613 werd 2000 gulden uitgetrokken ten behoeve van de werken te Foxhol en er zal een gruppling gemaakt worden van Foxhol naar Sappemeer van 14 voeten breed en 7 voeten diep. In de volgende jaren krijgt de rentmeester telkens credieten voor de kanaalplannen. In 1619 wordt besloten de werken bij Foxhol uit te besteden, in 1621 wordt besloten verlaten in het meer aan te leggen. Het werk is krachtig voortgezet, in 1617 vermeldden de stadsrekeningen "dat de weken door goed beleid, grote moeite ende arbeid toch niet sonder vele dusenden kosten, sover is gebracht, dat reeds door het 't onbruikbaar, wilt en de hoge veen het diep 120 roeden is geavanceerd tot aan de cant van het vreselijke ende vermaerde meer bij vele olden gemeenlijk Sappemeer, ook wel (om het grote geraas van water) Duivelsmeer genaamd, hebbende doorgaans op veel plaatsen 16,14,12 en de weinichsten 7 voet water".

Het Sappemeer werd in 1618 drooggemaakt en de volgende jaren van een doorgaand diep voorzien van 460 roeden lengte. Inmiddels was men ook van de kant van Zuidbroek gaan graven, zodat in 1628 de verbinding tot stand kwam en op 26 maart van dat jaar het eerste schip door het nieuwe kanaal voer.

De Stad had echter nog meer veen gekocht, zodat ze beschikte over het gehele veencomplex ten oosten van de Kropswolder venen tot aan de grens van het Muntendammer veen en de landscheiding met Drenthe. In 1626 kocht ze het veenbezit van één van haar burgers Andries Jacobs. Deze kocht ook het Gaarveen onder Slochteren en enig veen te Kolham, Westerbroek, Kropswolde en Wolfsbarge afkomstig van verschillende kloosters en droeg dit enige dagen later aan de Stad over. Hiermede had de Stad haar bezittingen in en om Sappemeer afgerond.

Als waterloop was in dit gebied aanwezig het Abrahamsdiepje, dat in het Foxholstermeer uitmondde en van oudsher voor de afvoer van turf in gebruik was en de afwatering van het Sappemeer vormde. Het rapport van onderzoek door de stad in 1612 ingesteld naar de mogelijkheden van kanalenaanleg noemt als mogelijkheid in tracé het Sappemeer en enige hoogte, ongetwijfeld de hogere zandgrond, waaraan Hoogezand zijn naam dankt. De verveners moesten deze hoogte vermijden. Zo werd de eerste turfvaart het vergraven Abrahamsdiepje dat wil zeggen de latere vaart Foxhol-Foxham en het deel van het Winschoterdiep tussen Foxham en de tegenwoordige uitmonding van het Abrahamsdiepje. Het Noord-Zuid gerichte deel van het Winschoterdiep, ten zuiden hiervan is gegraven om

het Hoogezand te vermijden. Vandaar schiet het kanaal dan in Oostelijke richting het veen in. Het schijnt echter dat deze afwatering onvoldoende is geweest. In 1631 is er een raadsbesluit om met die van Sappemeer te onderhandelen over een vaart van Martenshoek naar de Kropswolder molen. In 1636 werd besloten het diep naar Foxham te verleggen.

Misschien wordt hiermee bedoeld de doortrekking van het kanaal naar de Hunze bij Waterhuizen, welk kanaal in elk geval in 1659 voltooid was, want dan wordt de trekweg naar Martenshoek met bomen beplant en

meteen verbreed. In 1660 bestond ook reeds de tol bij Martenshoek. Langs het kanaal in Sappemeer zette de stad in 1621 huizen, "Sappemeer nu droege ende hart geworden sijnde". Hiermee was dus het begin van het dorp Sappemeer gevormd. Hoogezand is iets jonger, want in Sappemeer stond ook de eerst kerk der kolonisten.

In 1624 vond de eerste verhuring van de stadsvenen te Foxhol en Sappemeer plaats, misschien bij wijze van proef voor drie jaren. De condities bevatten in hoofdzaak bepalingen over de wijze van ontgraven en ontginnen. Deze bepalingen schijnen niet geheel voldaan te hebben, de nieuwe condities van 1628 bevatten nu ook bepalingen over het toemaken van de dalgrond en zijn het voor-

beeld voor alle latere verhuringen geworden. Enkele bepalingen zijn, dat langs de wijken een pad van 8 voet breedte vrijgelaten en onderhouden moest worden. De huurder is verplicht binnen twee jaar een huis te zetten, minstens 100 daalders waard. Als huur moet worden gegeven een kwart van de zwarte en een zesde der Gryman (?). De mensen aan de weg zijn vrijgesteld van onderhoud van wijken en tillen, maar zij moeten elke zaterdag voor de middag de wagensporen slechten. Elk huis zal jaarlijks een gulden geven voor het onderhoud van een schoolmeester.

Zowel aan de Noord- als aan de Zuidzijde van het Winschoterdiep zijn verschillende andere veenkolonien ontstaan. De aanleg geschiedde niet door de stad zelf maar door verschillende compagnieën, die met de stad daarvoor een contract sloten. Achtereenvolgens werden de volgende contracten gesloten: 1636 voor de venen aan het Achterdiep te Sappemeer,

1637 voor de venen in de Kielcompagnie (Nieuwe Friese Compagnie),

1647 voor de venen van de Friese compagnie (Kalkwijk) en Lula,

1647 voor de venen van de Borgercompagnie,

1648 voor de venen van de Tripscompagnie,

1659 voor de venen van Wolfsbarge.

Deze compagnieën, die een dergelijke aanleg op zich namen, bestonden uit slechts enkele personen. Waarschijnlijk zijn het ondernemingen van turfgravers geweest die daarna hun bezittingen verdeeld in plaatsen overdeden aan particulieren die zorgden voor het toemaken van de grond. In verschillende compagnieën treft men dezelfde deelgenoten aan. Deze compagnieën hebben dus de verschillende veenkolonien aan weerszijde van het Winschoterdiep aangelegd. Het eerste is gegraven aan de noordzijde. Daar had reeds in 1617 een compagnie van

Friese veenboeren het Winkelhoeksterdiep gegraven. In 1631 bestond reeds het Noorder- of Achterdiep evenwijdig aan de hoofdvaart. Ook de Jouwerswijk (Jagerswijk) is oud, want in 1630 wordt daarover een nieuwe brug aangelegd. In 1631 contracteerde deze “Oude Friesche compagnie” met de stad over de aanleg van het Westerdiep, dit zal wellicht het verlengde Winkelhoeksterdiep zijn, welke de Gaarvenen onder Slochteren aan snee bracht. Er wordt in de stukken gesproken over de Winkelhaecke, streckende na het Noorderdiep, streckende in de stads-Gaarvenen ofte Wijngaarden. Dezelfde compagnie groef het Kalkwijksterdiep, ten zuiden van het Winschoterdiep, ter lengte van 2000 roeden.

Het Kleinemeer of Eggemeer, ten zuiden van het voormalige Sappemeer, bestond toen nog. Dit meer zal drooggelegd zijn in 1630. Door dit voormalige Kleinemeer is in W.O. richting een kanaal gegraven, dat in verbinding stond door een zijkanaal met het Heeren- of Winschoterdiep. In 1646 werd besloten het “Bovendiep” te Kleinemeer te graven, dit is misschien het benedenste deel van

het Borgercompagniesterdiep.

In 1637 werd met de eigenerfden van Kropswolde een scheiding gemaakt tussen de stadsvenen en het veenbezit der kerspelleden van deze plaats. Daarmee werd de eerste stap gezet tot de ontginning van het veencomplex tussen Kalkwijk en Wolfsbarge. In dit gebied legde de “Nieuwe Friesche Compagnie” de kolonie Kleinemeer aan. Bij de aanleg van het Kielsterdiep moest men rekening houden met de westen daarvan gelegen Kropswolder venen. Men meent wel, dat men al gravende in conflict kwam met de veenbezitters van Zuidlaren als gevolg waarvan met de richting van het kanaal veranderde en bij te tegenwoordige aardappelmeelfabriek “De Eendracht” een vaart in meer oostelijke richting. De beide kanalen vormen met elkaar een hoek of “kiel” waaruit de naam van de nieuwe kolonie gemakkelijk te verklaren valt. Er is echter een meer acceptabele verklaring.

De meest economische turfafgraving eist, dat de kanalen tegen de klimming van het veen ingegraven worden. Daardoor kwamen al deze zijkanalen van het Winschoterdiep evenwijdig te liggen. Het Kieldiep

moest worden aangelegd tussen de Kropswolder- en Kalkwijksterven, waar geen ruimte meer was voor turfgraverij. Eerst op enige afstand van het Winschoterdiep was het mogelijk dezelfde richting te geven als het Kalkwijksterdiep.

De kolonie Nieuwe Compagnie is te beschouwen als een zelfstandige ontginning van de Wolfsbargerven. Het contract van 1659 heeft betrekking op deze aanleg. De huurders moeten een nieuwe vaart aanleggen “beginnende ten suyden aan het hoofddiep van de nieuwe Friesche compagnie, ten westen ontvingen de huurders het veen tot aan de gronden van de Wolfsbarger meiers, die het vrije gebruik van wijken en hoofddiep zullen hebben”

Een compagnie van Groninger burgers huurde 1647 een complex venen ten zuidoosten van het Kleinemeer, grenzende aan dat van Kalkwijk, en groef een vaart in Z.O. richting, aansluitende op die van Kleinemeer. Uit deze aanleg ontstond Borgercompagnie. Tenslotte werd tussen de Groninger-Borgercompagnie en de Muntendammer venen aangelegd Tripscompagnie door een compag

nie, waarin zowel deelnemers van de Borgercompagnie als van de Muntendammer-compagnie aandeel hebben. Men moet niet denken dat al dit veen in korte tijd vergraven was. Er is nog een zeer lange tijd aan turfgraven gedaan. In 1689 en 1696 horen we nog van grote veenbranden in Sappemeer, maar na 1739 verdwenen de placcaten over het turfgraven.

In de Kalkwijk was omstreeks 1750 de turfgraverij nog in volle gang. Het langst bleven de venen van Westebroek in hun oorspronkelijke toestand. Eerst in de 18e eeuw is met de afgraving begonnen welke

van Veendam en Wildervank. De ziel van deze ontginning is geweest Adriaan Geerts Wildervank. Over deze persoon is in de loop der jaren veel gefantaseerd, maar eerst de studie der laatste jaren werpt een duidelijk licht op zijn persoon en daden. Wildervank pachtte de Muntendammer venen van de eigenerfden van Zuidbroek, welke venen gelegen waren ten O. en ten W. van de oude AE. IN 1647 was hij genaderd met het Oosterdiep tot aan de tegenwoordige Kerklaan. Enige jaren later volgde het Westerdiep. IN 1659 en 1660 werden de eerste kerken te Wildervank en Veendam gebouwd.

veengebieden ontsloten, maar aan de drie bestaande koloniesystemen werd gestadig voortgewerkt. Kanalen en wijken werden achterwaarts verlengd, waardoor een dicht net van waterwegen ontstond, waardoor men voor de vervening tot de meest afgelegen delen kon doordringen. De compagnieën verdwenen geleidelijk, het gebied werd in kleinere percelen, plaats en overgedaan aan landbouwers, die de afgeveende gronden (de dalgronden) in cultuurland omzetten. De veenkolonie ging over in landbouwkolonie.

de gehele 19e eeuw doorging. Aan landverbetering is weinig gedaan. Tot in de 20e eeuw bleven er turfputten onaangeroerd liggen. Een bericht uit 1800 spreekt over dit gebied als van een streek vol riet en biezen, met slechte weilanden en een armelijke bevolking.

Ik zou in een droge opsomming vervallen, wanneer ik het ontstaan van alle koloniën ging vertellen. Vermeld dient nog even te worden het ontstaan

Aan het ontstaan van Zuidwending, Ommelanderswijk, Nummero Eén, Nummero Dertien enz. ga ik nu maar voorbij.

We zien dus, dat op het eind van de 17e eeuw de voornaamste nederzettingen van de tegenwoordige Veenkoloniën reeds aanwezig waren: Pekela, Hoogezand-Sappemeer en Veendam-Wildervank, bovendien de koloniën aan de verschillende zijkanalen. In de 18e eeuw werden geen nieuwe

Ik wil eindigen met een schets te geven van het karakter, dat dit gebied gekregen heeft onder de invloed van de verschillende stelsels van aanleg, die men heeft toegepast.

Over de eigenlijke techniek van de vergraving gedurende de 17e eeuw is niet zo erg veel bekend. De Placaten en Ordonnantien van de stad over de turfgraverij, waarbij alles in de finesses was geregeld, ook loon en arbeidsduur, staking en zwart

loon bijvoorbeeld verboden op hoge boete, zeggen ons alleen iets over de hoofdaanleg.

Op welke wijze ging men nu te werk. Men begon met een opmeting van de venen. Zo'n opmeting bedekte het te ontginnen gebied met een net van vierkanten, op de hoekpunten waarvan boringen werden verricht. Zo kreeg men een inzicht in de dikte der turflagen, hun gelaagdheid, hun waarschijnlijk rendement maar bovendien kreeg men gegevens over de helling van de ondergrond, welke van de grootste betekening was voor de richting, die men aan het hoofdkanaal moest geven.

In nauw verband met de helling van het veen en van de ondergrond heeft men de kanalen gegraven. Men heeft bij de aanleg van de kanalen in hoofdzaak 2 stellingen gevolgd, in verband met de algemene helling van het terrein van Zuid naar Noord. Het Winschoterdiep is gegraven in een West-Oostelijke richting, langs de laagste delen van het veengebied, dus ongeveer loodrecht op de klimming van het veen. Het gevolg was, dat hier bijna geen sluizen nodig waren. Voor het afgraven van het veen moest men echter hoofdwijken graven, min of meer loodrecht op het Winschoterdiep, dus tegen de klimming van het veen in. Hier kreeg men dus een groter niveauverschil te overwinnen, waardoor de aanleg van schutsluizen noodzakelijk werd. Groef men het hoofddiep tegen de klimming van het veen in, zoals bij het Pekeldiep bv is geschied, dan moest dit hoofdkanaal door sluizen in panden worden verdeeld, terwijl de hoofdwijken in regel geen verlaten nodig hadden.

De contracten van aanleg hebben als het ware het beeld van het landschap bepaald. De "trekken" van het latere landschap; het hoofddiep, de hoofd-raai en de ruggeraai worden erin besproken. Hoe ging men nu tewerk? Van het hoofdkanaal uit zijn op ongeveer 170 meter afstand van elkaar de zijwijken gegraven en midden daartussen in de ruggeraai, de zwetsloot van de latere boerderijen.

Het eenvoudigst van aanleg zijn bijvoorbeeld Pekela, Kielwindeweer en de Kalkwijk: nl. één hoofdkanaal met loodrecht daarop de wijken. Het land tussen kanaal en wijken waar telkens plaats is voor twee boerderijen, noemt men in de Veenkoloniën een "eiland". De boerenhuizen liggen aan het kanaal aan de koop van de boerenplaats en tussen de boerderijen vestigden zich de arbeiders, neringdoenden. De nederzetting ligt dus aan weerskanten van het kanaal. Dit is voor de turfafgraving het meest logische type. Voor de turfafvoer per schip is het, het meest economisch. Er zijn echter ook nadelen aan verbonden: de hoofdweg wordt teveel door bruggen onderbroken.

Een tweede bezwaar is de beperkte hoeveelheid bouwterrein. In Pekela deed dit bezwaar zich gelden, toen aan het kanaal alles was volgebouwd, heeft de bevolking zich vestigen aan de wijken. Ook ontstonden er wel eens buurten achteraf evenwijdig aan het kanaal, een zogenaamde achterstad.

Een derde bezwaar is, dat niet gerekend is op uitbreiding van het verkeer. De huizen en vooral de oude boerderijen zijn vlak aan de weg geplaatst, die daardoor zeer smal wordt (zie Kielwindeweer).

Op twee wijzen heeft men de verkeersmoeilijkheden en het gebrek aan bouwterrein trachten te verminderen. Namelijk door het achterdiep-type en het dubbele kanalentype. In het eerste geval graaft men een op geringe afstand van en evenwijdig aan de hoofdvaart, die door een wijk ermee in verbinding staat, zodat de hoofdweg slechts. én keer hoeft te worden onderbroken. De achterdiepen dragen dan een agrarisch karakter, terwijl de neringdoenden zich vestigen langs het hoofdkanaal.

De andere oplossing is van het dubbele kanalenstelsel. Men graaft dan niet een maar twee kanalen, ongeveer 120-250 m. van elkaar verwijderd. Aan de buitenzijde van de kanalen schieten de wijken landinwaarts. De

Boeren vestigden zich op de eilanden, soms ook wel tussen de eilanden, waar de arbeiders en neringdoenden zich in hoofdzaak vestigden. Voorbeeld Wildervank. Een bezwaar hierbij is wel het groot aantal bruggen, wat natuurlijk ook geldt voor het enkele kanalen stelsel.

Hierbij wil ik dan eindigen. Ik hoop dat ik erin geslaagd ben U in grote en grove trekken een idee te geven hoe deze veenkoloniën ontstaan zijn en waarom zij de gedaante vertonen, zoals wij die heden (midden vorige eeuw, red.) aantreffen.

* Op 5 mei 1906 werd Gerrit Gijsbert Wolthuis te Veendam geboren. Hij doorliep de RHBS aldaar en voltooide zijn studie Nederlands en Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Hij was leraar aan GHBS te Hoogezand en vanaf 1951 aan het Dr. Alletta Jacobs Lyceum en later ook aan de Handelsavondschole.

In de Nederlandse Hervormde Kerk was hij ouderling en later president kerkvoogd. Ook was hij voorzitter van het bestuur van de Openbare Leeszaal en Bibliotheek.

Zijn grote hartstocht was de Genealogie. Bijkans iedere woensdag bracht hij door op het Rijksarchief te Groningen. Hij schreef, met anderen, een boek over Meeden en was twee jaar hoofdredacteur van "Gruoninga", een tijdschrift voor genealogie, naam- en wapenkunde. Hij was toegewijd lid van de John Welch Loge nr.14 van IOOF. Van de leden werd verwacht dat ze korte lezingen (bouwsteentjes) dan wel langere lezingen hielden.

Hij heeft vooral in de jaren vijftig van de vorige eeuw, veel van deze lezingen gehouden in de borg Welgelegen. Op 8 december 1970 kwam in Hoogezand onverwachts een einde aan een zeer werkzaam leven.

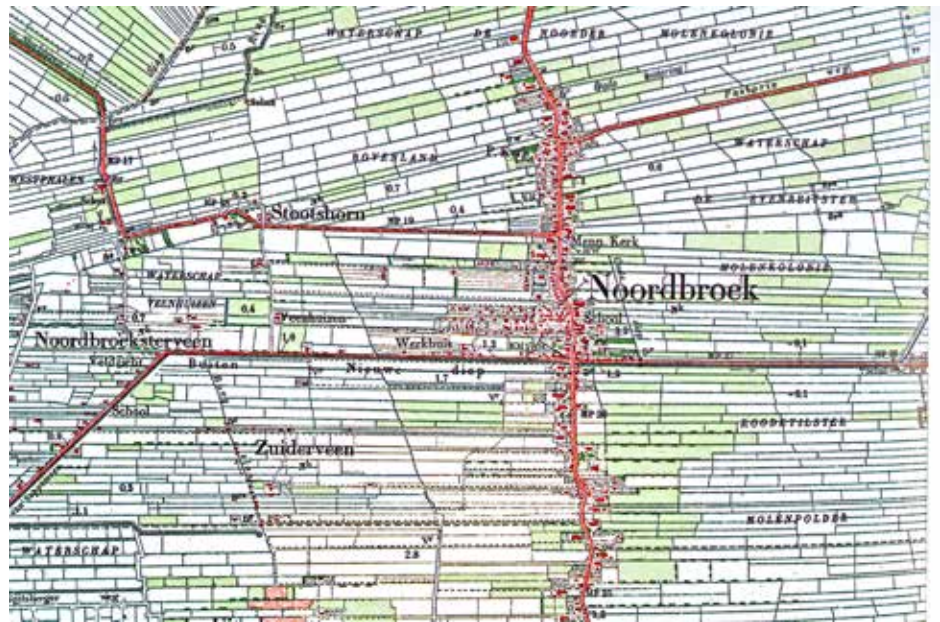
**Met dank aan
de heer Kees Wolthuis**

Van Stootshorn naar Amerika

Een boeiend hoofdstuk uit de geschiedenis van een kleine buurtschap in de Gemeente Midden-Groningen

Wim A. H. Rozema

“Ik was 17 jaar geschiedenisleraar en toen begon het te kriebelen. Ik wilde meer van mijn vak weten en begon in 1998 in deeltijd voor mijn doctoraal te studeren aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ik studeerde in 2001 af in de afstudeerrichting Economische en Sociale Geschiedenis (ESG). Verrichtte als student-assistent diverse onderzoeken en gaf als tijdelijk docent werkcolleges aan eerstejaars studenten ESG. Daarna ontving ik een stipendium van de Stichting Erven A. de Jager om de ontwikkeling van het landschap van Groningen vanaf de eerste bewoning tot ca. 1900 te onderzoeken. Vanaf 2006 ben ik werkzaam als reisleider voor culturele reizen. Sinds 2009 voor Asgard Reizen uit Groningen. Hier ontwikkel ik reizen en excursies en begeleid ze ook zelf. Reizen naar Duitsland en België voeren we uit met onze eigen bus, die ik dan ook zelf bestuur”, aldus grensoverschrijdend historicus Nick Kieft, die op 10 november jl. de zesde editie van de Jaap Westerdieplezing voor zijn rekening nam. Wethouder José van Schie van Midden-Groningen introduceerde de heer Kieft in een geheel bezet -coronaproof- Kielzog : “Het is belangrijk, dat verschillende onderdelen uit de geschiedenis worden vastgelegd,

bewaard en doorgegeven aan volgende generaties. Wat ik bijzonder vind aan deze lezing is dat, door als het ware in te zoomen op Stootshorn, de geschiedenis heel concreet wordt, bijna tastbaar. We kunnen voor ons zien hoe men leefde, we begrijpen de keuzes die men maakte en we voelen de aard van de inwoners.” Vervolgens was het woord aan Nick Kieft, die aan de hand van oude kaarten en afbeeldingen vertelde over de oorsprong van Stootshorn en de ontwikkeling van dit dorp vanaf de late Middeleeuwen. Belangrijk voor Stootshorn en haar bewoners was het landgoed “Veenhuizen”. In 1851 werd “Veenhuizen” verkocht door Catharina Modderman, de weduwe van de laatste eigenaar, Joseph Cockinga. Hierdoor kwamen landarbeiders, die wat geld gespaard hadden ten gevolge van de invoering van het zg. “Oldambtster Stelsel”, in de gelegenheid om percelen land te kopen. De welvaart deed zijn intrede in Stootshorn! De bevolking groeide en er kwam in 1863 een lagere

*Stootshorn en omgeving op een kaart uit 1907.
Bron : Grote Historische topografische Atlas
1900/1930 Groningen
Schaal 1 : 25.000 Uitgeverij Nieuwland
Beide foto's © Wim A.H. Rozema.*

school, in 1895 gevolgd door een kerkje van de Vereniging Evangelisatie Noordbroek. Tot de Eerste Wereldoorlog beleefde Stootshorn een bijzonder dynamische periode. Toen Noordbroek vervolgens werd ontsloten door de ontwikkeling van de infrastructuur, zoals waterleiding, elektriciteit en telefoon, bleef Stootshorn achter als onrendabel gebied. Van de dynamische samenleving was spoedig weinig meer over. Aan het slot van zijn lezing presenteerde Nick Kieft een aantal bekende namen, die hun roots hebben op Stootshorn : de bekende aardappelkweker Geert Veenhuizen, de socialist Eltjo Rugge en onderwijsinspecteur Jo Amerika.

Na Jaap Westerdieplezing, Jan Helters, Daan Hulsebos, Nel de Boer-Feitsma, Wim A.H. Rozema en Nick Kieft zal de zevende Westerdieplezing over 2 jaar worden verzorgd door Peter Kamminga uit Hellum.

Nick Kieft geflankeerd door een foto van Eltjo Rugge, geboren in Stootshorn.

Schaatspret in Sappemeer - Oost

Wim A. H. Rozema

Dit lied zongen wij vroeger in de klas, tijdens winterse omstandigheden en op het schoolbord schreven wij met het piepende krijtje : ‘Meester, meester, goede man ... Nu het ijs weer houden kan ...’. We zien op de foto’s uit het album van de familie Leugs uit Sappemeer de ‘Ijsbaanlocatie’, gelegen op een bijzondere plek: tussen het nieuwe Winschoterdiep en de Noorderstraat - vroeger het oude Winschoterdiep- de Parkstraat en de Herenstraat. De sfeervolle foto’s, gedateerd 25 januari 1992, geven een mooi beeld van zoals deze ijsbaan hier lag in Sappemeer. Het Nieuwsblad van het Noorden meldde op die dag in 1992 : “Voor veel kinderen en ouderen is gisteren de ijspret begonnen. De meeste ijsbanen gingen open en dat waren de enige plaatsen, waar zonder gevaar geschaatst kon worden. Natuurijks buiten de banen is nog niet betrouwbaar”. Spannende tijden ...! Zo zat Hoogezand - Sappemeer in die dagen aan radio en tv gekluisterd om van weerman Jan Pelleboer te horen, wat voor weer hij voor de luisteraars en kijkers in petto had. Kwamen er situaties als in 1979, of 1963 ..., het jaar van Reinier Paping? Anno 2021 verzorgt mijn oud-leerlinge en huidige weervrouw

‘Ga je mee rijden, Ga je mee glijden
Over de gladde baan?
‘t Is heerlijk mooi weertje, Doe vlug dus een keertje
Je schaatsen weer aan!
Kris kras, kris kras, Je schaatsen weer aan!’

Harma Boer deze spannende voor-
spelingen. Van beide ijsbanen in
Hoogezand en Sappemeer, deie in het
Westerpark en de hier afgebeelde in
Sappemeer, is helaas niets meer over.
Vele zwierige rondjes werden er hier
gedraaid, onder het genot van een
beker hete 'kwast', warme worst uit
een wasaker, of een chocoladereep
van 'Prijt'. En op de donkere buiten-
baan ontstond tijdens het 'kruuskraz-
zen' menig romance ... Op deze plek

werd echter niet alleen geschaatst :
omstreeks 1921 werd in Sappemeer,
op initiatief van het gemeentebestuur,
begonnen met de aanleg van een
sportpark ten noorden van het oude
Winschoterdiep en ten oosten van de
Slochterweg. Ieder jaar was het de
locatie voor de vierdaagse zomer-
spelen met kinderspelen, openlucht-
voorstellingen, concours hippique,
motorsport en draf sport. Vooral de
draverijen, op de zondag volgend op

de laatste donderdag in juni, trokken
duizenden bezoekers. Op de nieuwe
foto zien we rechts aan het haventje
de eerste woning van de 'Ijsbaanlo-
catie', van het type 'Scandinavisch
houtskelet', opgeleverd in 2014.

Beeld 1992 : © Familie Archief
Guns, Sappemeer Redaktie en Beeld
2021 : © Wim A.H. Rozema www.historischevereniging-hs.nl

Rechts aan het haventje de eerste woning van de 'Ijsbaanlocatie', van het type 'Scandinavisch houtskelet', opgeleverd in 2014

foxholster metaalhandel

G. Imbosstraat 60
9607 PE Foxhol

in- en verkoop metalen, kabel,
bruikbare materialen en sloopwerken

inzamel nr: 01.853 BE /verwerker 01.V/ VIHB GR 503716

tevens inname accu's en verwerking grondkabels

tel. 0598-39 45 04 /p rivé 0598-38 06 86 / b.g.g. 06 50565966

Ons **drukwerk** werkt in uw voordeel

Drukwerk moet er verzorgd en professioneel uitzien, want het bepaalt in belangrijke mate hoe uw bedrijf, instelling of organisatie naar buiten toe overkomt. Of het nu gaat om visitekaartjes, briefpapier, enveloppen, mappen, brochures, speciaal promotiemateriaal of een van A tot Z verzorgde mailing. We kunnen het drukwerk ook voor u bezorgen. Het is bij ons in goede handen. En ook uw privé familiedrukwerk verzorgen wij tot in de puntjes.

Mr. A.J. Romijnweg 17
(ingang van Olmstraat)
9672 AH Winschoten

I www.drukenprint.nl
E drukenprint@afeer.nl
T (0597) 453 521
M 06 218 475 89

Afeer
druk & print

DEKENS

METAALGIETERIJEN B.V.
SAPPEMEER

IJzer - Ni Resist - RVS - Staal - Brons en Aluminium Gietwerk

Noorderstraat 370
9611 AV Sappemeer

Tel. 0598 – 39 29 97

Machinefabriek ekens B.V.
Sappemeer

Verspaning – Revisie – Balanceertechniek

De Vosholen 101
9611 TE Sappemeer

Tel. 0598 – 38 21 02

www.dekensgroep.nl

heer Dyfing die is
 van mij Dink Herf
 De fave van Wido
 Magistraat der
 maatschappij der
 fuygg' Die Com
 fuygg' Wanden D
 mmen Referen
 Notaris van
 Deje gefond van
 rante, in faar
 rante en gefonden
 k anders londe v
 waarda ijt g'dank
 22 en van onfdeere
 gffleuende van
 mineery tot m
 foarkeat mte
 doren en onfge
 en of meer man
 vande erfsover
 affumery fu
 fterluderende
 Hoge fieren
 afkuen en alle
 ftae die H folve
 Defolwe ten D
 in fpoederde
 gevan en gep
 ije vanden p
 rffentie van de
 der foud m
 - getuige -
 vanden ofter
 nje van de
 van die W en on
 yaf m afing vinn